

de/Gelderland
Bibliotheek
Magazijn

T 4805

Ampt Epe

Historische vereniging voor
Emst—Epe—Oene—Vaassen

Nummer 167
www.ampt-epe.nl

Ampt Epe

Stichtingsdatum 13 oktober 1961

Nr. 167 – juni 2008

Redactie: D. Hamer, H. Tijman-Logtenberg
Redactieadres: D. Hamer, Jagtlustweg 9, 8162 NJ Epe
redactie@ampt-epe.nl

Het blad verschijnt vijf keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging 'Ampt Epe'. De vereniging stelt zich onder meer tot doel het opwekken en versterken van de belangstelling voor de geschiedenis van Emst, Epe, Oene en Vaassen.

Postadres Ampt Epe: Postbus 114, 8170 AC Vaassen

Bestuur:

Voorzitter: E. de Jonge, tel. (0578) 66 22 08
voorzitter@ampt-epe.nl

Secretaris: H. Stakenburg, tel. (0578) 64 19 12
secretaris@ampt-epe.nl

Penningmeester/ ledenbeheer: M.L. Endendijk, tel. (0578) 61 30 78
penningmeester@ampt-epe.nl

PR / website W.J. van 't Einde, tel. (0578) 57 65 51
pr@ampt-epe.nl

Leden: F. Bomhof, E. Brummel, A. van Dam, D. Hamer,
H. Kloezeman, S. Leijssen

Lidmaatschap: 15,00 euro per jaar

Giro: 119.40.15 ten name van penningmeester Ampt Epe
I.S.S.N.-nr. 1383-2026

Niets uit deze uitgave mag worden veeleelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Ampt Epe.

Bij de voorplaat: Zie het artikel "De klederdracht van de noordelijke Veluwe op blz. 42.

EEN TERUG– EN EEN VOORUITBLIK

Van de voorzitter

Op de goedbezochte ledenvergadering werden drie nieuwe bestuursleden gekozen: Freek Bomhof, goed bekend in Vaassen, gaat het evenemententeam versterken, terwijl Aline van Dam en Steven Leijzen hebben toegezegd de verzamelingen van de vereniging te inventariseren. We wensen hun veel succes en zijn blij dat het team is uitgebreid. Ondertussen zijn er al weer drie nieuwe kandidaten voor redactie- en bestuurstaken. Dat belooft niets dan goeds.

Wellicht hebt u het interview in de *Stentor* van 17 mei jl. gelezen waarin ik mijn bezorgdheid uit over de daadkracht van de gemeente als het gaat om de zogenaamde cultuurhistorische waardenkaart. In zo'n document wordt een inventarisatie gegeven welke objecten in en buiten de dorpen bewaard zouden moeten worden. Een handige kaart voor niet alleen de toerist en de bewoners, maar ook voor B&W en de gemeenteraad bij het maken van plannen en het nemen van beslissingen. De waardenkaart had er

allang moeten zijn, want het ontbreken ervan zorgt voor vertraging in besluitvorming, terwijl objecten gevaar lopen te verdwijnen. Met ons allen dragen we verantwoording voor wat we nalaten aan ons nageslacht.

Eind mei is de excursie geweest naar de Vaassense sprengen onder leiding van Jacques Meijer. In het verslag op bladzijde 59 kunt u lezen wat u heeft gemist.

Nog in juni hopen we in een bestuursvergadering een beslissing te kunnen nemen over ons blad, want dankzij financiële meevalers durven we het risico aan om vanaf 2009 het huidige formaat te vervangen door een wat groter. Ik wens u allen een fijne vakantieperiode.

Evert de Jonge
voorzitter@ampt-epe.nl

N.B.: Dit item in ons blad wordt ongeveer een maand vóór het verschijnen geschreven en is daarom nooit geheel actueel!

MEDEDELINGEN

Gilde in Vaassen?

Op woensdag 2 april jl. presenteerde het Eper Sint-Maartensgilde zich in de Rank. Daarbij werd ook gesproken over het oprichten van een soortgelijk gilde in Vaassen. Een aantal aanwezigen was bereid zich hierin te verdiepen. Tot nu toe heeft het echter nog niet geleid tot concrete plannen.

Redactie vraagt hulp

De redactie streeft ernaar het aantal redactieleden uit te breiden en denkt daarbij specifiek aan mensen die vaardigheden hebben op het gebied van grafische vormgeving. Wie kan en wil ondersteuning leveren??

Geschenkabonnement

Zoekt u nog een leuk cadeautje voor oom Jan of tante Truus? Geef ze een geschenkabonnement

voor één jaar op *Ampt Epe*. Een origineel cadeau dat u maar 15 euro kost!

Proefsleuvenonderzoek Oene

Op dit moment is het rapport over het onderzoek nog niet af. We houden een vinger aan de pols.

HP vraagt vrijwilligers

Bent u geïnteresseerd als vrijwilliger mee te werken aan begeleidende activiteiten binnen Hagedoorns Plaatse? Neem dan contact op met het museum, telefoon 0578 - 62 71 62. Graag verwelkomen zij u binnen hun team.

Mailservice

Wie ook via de mail op de hoogte wil blijven van laatste nieuwtjes, kan dat opgeven via: wim@vanteinde.nl

AGENDA

25 oktober: Excursie naar 'Wat-fabriek' Lemoine (Utermöhlen)

Eind oktober/begin november:
Najaarsfilmavond in Emst

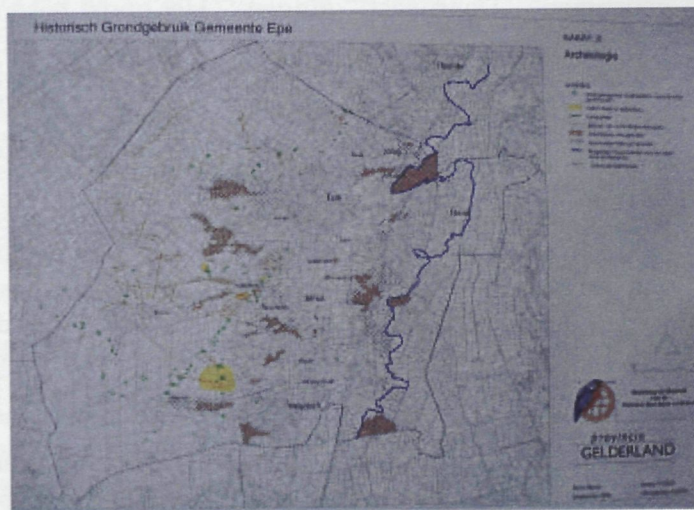
Nadere informatie over beide

evenementen volgt in het komende nummer van *Ampt Epe*, dat waarschijnlijk al eind september uitkomt.

**KOPIJ GRAAG INLEVEREN
VOOR 1 AUGUSTUS A.S.**

HISTORISCH GRONDGEBRUIK IN DE GEMEENTE EPE (2)

Peter Stork

3. Archeologie

Onze verre voorouders leefden waarschijnlijk in familiegroepen. Zij aten plantaardig en dierlijk voedsel en gebruikten eenvoudige stenen, benen en houten werktuigen. Dit gedurende misschien wel een miljoen jaar lang. Deze zwervende mensen, nomaden, leefden in kleine familiegroepen. Zij sloegen hun kampementen op afhankelijk van het voorkomen van wild, vis, eetbare vruchten, wortels, noten, etc. Een levensstijl van jagen en verzamelen.

Aan het einde van de laatste Ijs-tijd, ongeveer 11.000 jaar geleden,

kwam deze mens vrijwel overal ter wereld voor. De mens bouwde schuilplaatsen, bejoeg dieren, kende het vuur en kon daardoor ook in koudere klimaatzones leven.

De zeespiegel lag destijds een stuk lager dan nu, doordat veel water was bevroren in gletsjers en ijsvelden. Daardoor konden mensen te voet gebieden bereiken die nu door zeewater van elkaar gescheiden zijn. Ook leerden zij vaartuigen maken.

In het Midden-Oosten, 10.000 jaar v.C., en in deze streek, zo'n

4900 jaar v.C., gingen mensen naast het jagen op wild ook dieren houden. In eerste instantie om melk, wol en vlees te verkrijgen, later ook om ze als trekdieren te gebruiken. Daarnaast gingen mensen ook wilde grassen en knollen verbouwen.

In een volgend stadium werden bepaalde planten en dieren gedomesticeerd, zoals granen, runderen, schapen, geiten, varkens, paarden en kamelen, afhankelijk van de verschillende klimaatgebieden. De akkerbouwers gingen zich (tijdelijk) vestigen. Men leerde aardewerk vervaardigen en metalen als koper en brons bewerken. Het vuur diende, naast verwarming en voor het bereiden van voedsel, ook voor het harden van houten en andere werktuigen.

De landbouw leidde tot nieuwe ontdekkingen. Er kwam behoefte aan meer verschillende werktuigen, zoals stenen bijlen om bos te kappen voor de aanleg van akkers, bodembewerkingswerktuigen, sikkels om te kunnen maaien, maalstenen om graan tot meel te malen, potten om in te koken en voedsel in te bewaren. Ovens om metaal te kunnen smelten; eerst koper en goud, 7.000 jaar v.C. in Turkije, vervolgens brons,

3.500 jaar v.C. in het Midden-Oosten en 2.000-800 v.C. in deze streek, en daarna ijzer, 1.500 v.C. in Turkije en sinds 800 v.C. ook in deze streek.

Het oudst bekende aardewerk is in Japan gevonden en stamt uit 11.000 v.C. In het Midden-Oosten is aardewerk gevonden uit 8.000 v.C., in Europa uit 5.000 v.C.

In nederzettingen groeiden familiegroepen uit tot stammen. Binnen de stam bestond er nauwelijks onderscheid in welstand en status. De stamhoofden losten geschillen op en namen beslissingen.

De akkerbouwers, die zich niet hoefden te verplaatsen, konden meer bezit opbouwen. Het wiel werd ontdekt als hulpmiddel voor het pottenbakken en pas later 4.000 v.C. in Azië als onderdeel voor een kar. Men leerde spinnen en weven om zowel kleding als tenten en later ook zeilen te kunnen maken. Ook had de akkerbouwer veel minder grondoppervlak nodig dan de jager/verzamelaar/veehoeder.

De meer nomadische volken kenden rond 1.500 v.C. in Azië het paardrijden, het gebruik van karren met paarden als trekkracht en het gebruik van lastdieren.

De nederzettingen waren uiteraard agrarisch. Door onder meer de uitvinding van de ploeg in de zesde eeuw v.C., in het Midden-Oosten al bekend in 4.000 v.C., kon in bepaalde gunstige situaties meer geproduceerd worden dan voor consumptie nodig was. Het overschot kon worden gebruikt als ruilmiddel, waardoor aparte groepen van handwerkslieden zich een bestaan konden opbouwen.

Erfopvolging van stamhoofden ging een rol spelen. Hierdoor ontstonden heersers die niet meer werkten, maar voedsel kregen van lager geplaatsten in ruil voor leiding en bescherming. Ook ging de heerser vaak een vooraanstaande rol spelen op godsdienstig gebied waardoor zijn macht toenam.

In dit gebied leefden vóór de Germanen de Kelten. De Kelten, door de Romeinen Galliërs genoemd, stamden uit de noordelijke Alpen en breidden zich $\pm$ 700 v.C. uit over Centraal- en West-Europa en 500 v.C. ook naar Zuid-Europa. Zij begroeven de as van hun doden in urnen en hadden wapens. De druïden waren hun priesters. Veelgodendom en mensenoffers waren onderdeel van deze cultuur. Rond $\pm$ 50 v.C. wer-

den zij door de Romeinen en Germaanse stammen onderworpen.

Na de Kelten namen Germaanse stammen bezit van onder meer deze streek. Zij kenden totemisme, sjamanisme, dieraanbidding, boom- en watergeesten, lijkverbranding, grafgiften en mensenoffers. Wodan of Odin was de personificatie van natuurkrachten, maar ook tovenaars, kenner van de runen (een magisch geheimschrift) en bestuurder van hemel en aarde. Dit is tot uitdrukking gebracht in de Edda, de mythologische traditie van de oude Scandinavische bevolking. Er was ook een vorm van Germaanse rechtspraak.

De oudst gevonden bewoningsporen in de gemeente Epe, in het Eekterveld, dateren uit ongeveer 12.000 v.C., het stenen tijdperk, Laat-Paleolithicum: 35.000-10.000 v.C. Dit is de periode van de nomadisch levende jagers/voedselverzamelaars.

Uit de Midden-Steentijd (het Mesolithicum, 16.000-5.300 v.C.) is bekend dat in het toen heersende klimaat op de Veluwe een eikenmengbos groeide, waarin als grote zoogdieren oeros, eland, wildzwijn en ree leefden. Ook in die

periode leefden mensen van jacht, visvangst en het verzamelen van plantaardig voedsel.

In het Neolithicum, jonge of nieuwe steentijd (5.300–2.000 v.C.), ging men hier ook huisdieren houden en begon men met het verbouwen van gewassen op gronden met een goede vocht-huishouding, bij voorkeur daar waar het grondwater geen overlast bezorgde, maar ook niet te diep zat. Uit deze periode stamt het gevonden ongeglazuurde aardewerk van de zogenaamde bekerculturen, vondsten die zijn gedaan op een hoogte van 10-30 m boven het huidige zeeniveau. Vennen (flessen) hebben waarschijnlijk mede gezorgd voor de drinkwatervoorziening. Toch moet hier vooral gedacht worden aan half-nomadische veeboeren, die hun akkers verlieten, als de grond uitgeput raakte.

Op het Neolithicum volgt de Bronstijd, hier ruwweg tussen 2.000 en 800 v.C. In deze periode is er sprake van bevolkingstoename en ontbossing, doordat nieuwe bevolkingsgroepen zich hier vestigden. Urnenvelden dateren uit deze periode, zoals op de Groevenbeekse heide en in Vaassen. Ook zijn urnen in grafheu-

vels bijgezet. In de Dellen zijn vondsten gedaan uit de Bronstijd, ± 800 v.C., vermoedelijk met als herkomst Zwitserland. Ook zijn bronzen voorwerpen gevonden, afkomstig uit Engeland.

De grafheuvels waarin doden werden bijgezet, dateren uit het Neolithicum tot en met de IJzertijd, die vanaf 800 v.C. begint.

In de gemeente Epe liggen ± 150 grafheuvels. De grafheuvels uit het Neolithicum zijn veelal gemaakt van bosmateriaal; de late- re, als de ontbossing toeneemt, uit heideplaggen en zand.

De IJzertijd gaat gepaard met een landbouwvorm waarbij raatakkers, z.g. *celtic fields*, werden gebruikt en waarbij bijbehorende bewoningsresten zijn gevonden. De naam *celtic fields* heeft niets met de Kelten van doen. Deze akkercomplexen komen, evenals de grafheuvels, tussen de 10 en 30 m boven het huidige zeeniveau voor en duiden op een wat grotere continuïteit in het gebruik van een landbouwareaal. Het gebruik van deze raatakkers loopt van 500 v.C. tot in de Romeinse periode in ons land, circa 200 n.C. Raatakkers zijn te vinden bij Vaassen en Schaveren. We vinden deze akkercomplexen

op de sneeuwwatersmeltruggen met dekzand. Op deze ruggen of landtongen kon men wonen, want de daarnaast gelegen dalen waren te nat, maar voorzagen wel in de watervoorziening. Het patroon van de akkers is ruitvormig.

Vermoed wordt dat bij de eerste 'ontginning' de stenen en de begroeiing op rillen werden gegooit, met een onderlinge afstand van 35 à 40 m. Binnen de vlakken is geploegd met het eergetouw of *arare*, een houten ploeg. Het kan zijn dat plaggenbemesting is toegepast of dat een braakperiode werd ingelast, wanneer de vruchtbaarheid van de grond terugliep. Er werden graansoorten

geteeld. Vermoed wordt dat 1 tot 5 hectare nodig was om één persoon te voeden. Waarschijnlijk is hier sprake van een voorloper van het enkensysteem, dat rond 1000 ingang heeft gevonden. Het is het raatakkersysteem dat de Romeinen aantreffen bij hun komst naar onze streek.

Het merendeel van de archeologische vindplaatsen in de gemeente Epe bestaat uit grafheuvels, waarin overleden personen, meestal met grafgift, werden bijgezet. Ook komt het voor dat de stoffelijke overschotten zijn verbrand en de as werd bijgezet in urnen van aardewerk. De grafheuvels beslaan een periode van

zo'n 9000 jaar.

Naast de grafheuvels zijn de raatakkers, *celtic fields*, van belang waarop landbouw werd bedreven gedurende de periode van 500 v.C. tot circa 200 n.C.

Uit de voormalige veengebieden en overige drassige gronden volgens de bodemkaart blijkt dat ook al in het verre verleden de grafheuvels op de hogere en drogere delen van de Veluwe zijn gesitueerd. Daarnaast zijn er sporen met een mogelijke relatie met de grafheuvels. Dit aan de hand van veldverkenning en luchtfoto's. De meeste sporen zijn bij de ontginning ten behoeve van de bosbouw teloorgegaan. Omdat het verkeer zich afspeelde over de droge stukken van het land, kunnen deze vroegere verbindingen van veel jongere datum zijn dan de archeologische vindplaatsen. Ook blijkt uit de bodemkaart de vermoedelijke grens van het gebied waar vóór de bedijking van de IJssel de rivier bij hoogwater haar afzettingen heeft gedeponeerd.

4. Romeinse tijd

Met de komst van de Romeinen, enkele tientallen jaren v.C., eindigt hier de prehistorie. Hoewel het Eper gebied niet onder Romeins beheer viel, zal er zeker sprake zijn geweest van beïnvloeding. De Romeinse bezetting duurde immers meerdere eeuwen.

De Romeinen leefden al sinds 750 v.C. als stam in Italië. Zij bouwden voort op de geavanceerde cultuur van de Etrusken uit Toscane, van wie de herkomst onduidelijk is. Rond 270 v.C. beginnen de Romeinen hun veroveringen op grote schaal. Aanvankelijk richting Griekenland, Midden-Oosten en Noord-Afrika, maar $\pm$ 100 v.C. ook in noordelijke richting met aanvallen op Keltische en Germaanse stammen.

Kort voor onze jaartelling wordt in Nederland het Rijn/Waalgebied de noordelijke grens. De Romeinen bouwen er militaire nederzettingen en grensposten (*castella*) en legioenvestigingen (*castra*). De Veluwe wordt in die tijd dun bevolkt door Germaanse stammen. Zij kenden natuurkrachten als goden en voorouderverering. Zij begroeven hun doden en bedreven, naast jacht, plaatselijk akkerbouw (de *celtic fields*), maar voornamelijk vee-teelt.

Door de Romeinen zijn nieuwe invloeden merkbaar, zoals het bouwen met baksteen, gebruik van steenkool, het maken van dakpannen, het toepassen van weg- en waterbouw en het maken van huishoudelijk gereedschap. Onder de Romeinse invloed komt de akkerbouw meer in zwang, maar ook het gebruik van speren en schilden. Er ontstaan dorpen (*vici*) en herenboerderijen (*villae*). Zo'n landbouw-complex of domein bestond uit de heer van de villa, familieleden, pachters en slaven – een op slavernij berustende productiewijze.

Het hoogtepunt van de Romeinse macht ligt tussen 100 en 200 n.C. In 212

krijgen alle inwoners van het Romeinse rijk het Romeins staatsburgerschap en neemt de culturele eenwording met andere bevolkingsgroepen toe.

Vanaf 260 n.C. wordt het Romeinse rijk bedreigd door invasies van Germaanse stammen, die op hun beurt weer onder druk staan van Slavische en Scandinavische stammen. Dit duurt tot na de val van het West-Romeinse rijk in 476.

De Germanen waren nomadische stammen, die rovend en jagend leefden. Zij hadden een soort van militaire democratie, wat ook al bij de Kelten het geval was. Per stam was een aanvoerder *Dux* (hertog) of *Rex* (koning).

Uit de periode van de volksverhuizingen is niet veel bekend. Verondersteld wordt dat door oorlogen de bevolking is afgenomen.

Tussen 200 en 400 werd de christelijke kerk steeds machtiger en trok de rechtspraak aan zich. Constantijn de Grote erkende dit en in 325 werd in Nicea (Turkije) het christendom gegrondvest. Onder Constantijns opvolger Theodosius werd de kerk staatskerk en het christendom staatsgodsdienst. Constantinopel is dan inmiddels de nieuwe hoofdstad van het Romeinse rijk. Dit rijk wordt in 395 opgesplitst in oost en west.

Inmiddels hangen de Slavische stammen, de Goten en de Vandalen, het christelijk arimisme aan, de leer van Arius uit Alexandrië in de vierde eeuw.

Het kerkelijk Rome verdeelde het rijk in bisdommen. In 350 kreeg ons gebied een bisschopszetel in Tongeren (België). In 375 vindt er een nieuwe volksverhuizing rich-

ting West-Europa plaats: de Hunnen doen hun intrede.

Rond 400 wordt Rome aangevalen en in 410 ingenomen door de Visigothen, onder leiding van Alaric, afkomstig van het gebied bij de Zwarte Zee en opgejaagd door de Hunnen onder Attila.

Nadat de Hunnen door de Romeinen en Germanen in 451 zijn verslagen, zorgen de Germanen ervoor dat het West-Romeinse rijk in 476 ten val wordt gebracht, waarbij de laatste Romeinse keizer door de Germaanse generaal Odoaker van de troon wordt gestoten.

West-Europa is dan reeds uiteengevallen in kleine Germaanse koninkrijkes met eigen legertjes en ridders. De boeren moesten hun land en hun oogst afstaan: het lijfeigenschap.

(wordt vervolgd)

OPROEP VOOR (OUD-) EPENAREN

Het is de bedoeling op **zondag 20 juli a.s.** van 13.30 tot 17.00 uur in De Middenstip in Epe een **bijeenkomst** te houden, bedoeld voor (oud-) Epenaren, die het gezellig vinden herinneringen aan oud-Epe op te halen.

Nadere info volgt t.z.t. in de plaatselijke pers.

Voorlopig contactadres: Jan Paasman, tel. 0578 - 61 52 07.

EEN ECHTE JABAAY

Drs. Dianne Hamer

Op dit schilderij van Piet Jabaay, dat in het bezit is van mevrouw Willy Brummel-Blok in Emst, zijn een huisje en een molen te zien, die allebei inmiddels afgebroken zijn. Het huisje is begin april 2008 afgebroken; het stond aan de Hoofdweg in Emst, naast groenteboer De Groot. Hier heeft de opoe van mevrouw Brummel (Wilhelmina van den Burg) haar leven lang gewoond, samen met haar man Leendert Blok, die veldwachter was in Emst.

Rond 1943 werd de molen afgebroken; deze was door de komst van een elektrische maalderij overbodig geworden.

Kunstschilder Piet Jabaay woonde in de jaren vijftig aan de Laarstraat in Emst, in het eerste huis achter het Chinese restaurant. Jabaay kende de heer Blok (de vader van mevrouw Brummel), omdat deze huisschilder was en bij hem zijn schildersverf kocht. Deze heer Blok had in 1956 of 1957 een foto uit de krant geknipt, waarop het huisje van opoe en de molen te zien waren. Dit knipsel heeft hij aan Jabaay gegeven, die er vervolgens dit schilderij van heeft gemaakt.

Het schilderij meet, met lijst, 84 x 64 cm.

DE OENER KERKGESCHIEDENIS (9)

De hof van Sint-Marie in de 15e en 16e eeuw /
Verdere bezittingen (slot)

Jan de Graaf

Het is opmerkelijk dat de Oenerhof in de 15^e eeuw meest aan adellijke families verpacht is geweest. Hiervan getuigen de familiewapens die zij voerden. In 1428 krijgt Wouter den Gruter de Oenerhof in pacht voor zijn leven. Het wapen dat de familie Den Gruter voerde, zag er als volgt uit: twee zuiltjes en de Gelderse roos met de wan als helmteken.

Op 7 november 1440 heeft Wouter den Gruter een compagnon gevonden in Dereck van der Cuijl; zij delen mee dat ze de Oenerhof met alle toebehoren gezamenlijk in pacht ontvangen hebben. Ook de familie Van der Cuijl voert een familiewapen, dat bestaat uit twee haken in de vorm van een winkelhaak.

Tussen november 1440 en september 1443 schijnt Wouter den Gruter overleden te zijn. Door middel van een brief maken Dereck van der Cuijl en zijn zoon Aernt op 26 september 1443 bekend dat zij de Oenerhof in pacht hebben gekregen. In 1453 geeft Dereck van der Cuijl met toestemming van het kapittel van Sint-Marie de Oenerhof voor twaalf jaren in onderhuur aan Rolof Vonck van Ewiic. De familie Vonck voert een wapen met daarin een leeuw.

Na het overlijden van de Van der Cuijls verhuurt het kapittel de Oenerhof in 1467 aan Alphard

Schimmelpenninck. Weer twee jaren later blijkt uit een brief van 11 maart 1469 dat Willem Lerinck en Sander Schimmelpenninck – allebei burgers van Zutphen – voor hun leven de Oenerhof in pacht krijgen. De pacht prijs wordt verhoogd tot 21 gouden Franse schilden per jaar. Na het overlijden van Sander Schimmelpenninck krijgt op 16 september 1483 Sanders zoon Andries, samen met Willem Lerinck, de hof voor hun leven.

In 1502 gaat de pacht in zijn geheel over op Andries Schimmelpenninck. Het schijnt dat de

verstandhouding tussen de heren van het kapittel en Andries Schimmelpenninck optimaal functioneerde. Dit blijkt uit het volgende.

In 1511 krijgt Andries twee jaar kwijtschelding van pacht als compensatie voor herstelwerkzaamheden aan de IJsseldijk en de wangen langs de Wetering. Deze schade was ontstaan door vijandelijkheden tussen Overstichts en (Overijssel) en Geldersen. Volgens een oude traditie was bepaald dat onderhoud van scheuren of lekken aan dijken en kaden verrekend werd met één jaartermijn van de pacht. Dus twee jaartermijnen was een uitzondering.

In 1514 wordt de levenspacht door het kapittel omgezet in tijd-pacht. De nieuwe pachter is dan Willem Marckelhof die de Oenerhof voor zes jaren in pacht krijgt. In de pachtbrief wordt als bijzondere voorwaarde vastgelegd dat de kosten voor het onderhoud van of schade aan dijk en kaden voor rekening van de pachter zijn. Dit was een grote verandering in het gewoonterecht; hierdoor liep de pachter meer risico op extra lasten waarvoor hij geen compensatie kreeg.

Na het verstrijken van de pacht-

periode in 1520 krijgt Willem Marckelhof de Oenerhof opnieuw, nu voor acht jaren, in pacht.

Na 1528 zijn er van de Oenerhof in zijn geheel geen pachtbrieven bekend. In drie brieven gedateerd op 29 augustus 1557 komen verhuringen voor van verschillende stukken grond, huizen en goederen die tot de Oenerhof behoorden. Op Sint-Peter (22 februari) 1558 wordt ten huize van Evert Harmanszoon die weerdt (herbergier) een brief verzegeld waarin alle goederen genoemd worden. De verzegeling gebeurde door Willem Marckelhof en Claes Coesfeld en de ondertekening door Franciscus Winther als vicaris van Sint-Antonius.

De familie Marckelhof behoorde tot de gegoede Oener families; ook bij het goed Zuidwijk komt hun naam voor. In de consistorie van de Hervormde Kerk te Oene hangt hun familiewapen. Het bestaat uit een blauw veld waarop een tak met een witte valk, die de blaadjes in zijn snavel heeft.

Verdere bezittingen

Het geslacht Ten Hove – ook wel Broekhuizen genoemd naar hun bezit Broekhuizen – komen wij onder de naam Broekhuizen

weer tegen bij het klooster in Oene. Hun bezit was namelijk belast met de levering van 4 mud gerst per jaar aan de Oenerhof. Daar Gerijt van Broekhuizen, alias Ten Hove, en Eerck, zijn dochter, met haar twee zonen Gerijt en Jacob aan de zusters van het convent Maria-te-Nazareth in Oene 21 morgen en 3,5 *hont* (dat is circa 18,23 ha) land verkochten van het goed Broekhuizen in het kerspel Oene, ging deze verplichting tot levering van 4 mud gerst over het klooster.

In 1514 maakten Gerijt ten Oesterhove Dzn en de jofferen Lambertha en Eercke D-dochters een boedelscheiding waarbij de halve Hoeghekamp van Broekhuizen aan Lambertha en de hofstede Broekhuizen aan Eercke met de andere helft van de Hoeghekamp toekwam. De dames Lambertha en Eercke ten Oesterhove kochten door de inbreng van dit onroerend goed in het klooster te Oene hun *ewijghe cost en gherachheit*, oftewel kost en inwoning voor hun verdere leven.

In 1547 komen we in de lijst der bezittingen van de Oenerhof weer de verplichting van het klooster te Oene tegen tot levering van 4 mud gerst uit de Camp Ten Hove of Broekhuizen

aan de Oenerhof.

In Oene lagen nog twee onroerende goederen waarover *tijns* aan de Oenerhof betaald moest worden. Het gaat hier om het goed Ten Voorde, nu bekend als boerderij De Voorn aan de IJsseldijk. Dit goed was belast met 30 penningen per jaar. Het andere onroerend goed was Henrics *Goed van Une*; dit bestond uit twee stukken land die belast waren met 7 penningen per jaar.

In Welsum was het Tabengoed of Stoutenburg; tegenwoordig heet deze boerderij de Stoltenberg en is gelegen aan de Erveweg in Welsum. Dit goed was belast met een *tijns* van 10 penningen per jaar aan de Oenerhof; verder moest twee dagen dienstverlening en 1 *vim* riet per jaar geleverd worden.

Nog twee goederen in Welsum (met name genoemd Ten Winkel, later Ter Mate genoemd, en het goed Binoorden) waren beide belast met 20 penningen, twee dagen dienstverlening en 1 *vim* riet per jaar, te leveren aan de Oenerhof. Beide goederen worden *Coermedich Goet* genoemd (keurgoederen).

Dan is er nog een goed Ten Mersche in Welsum, later ook wel Zielgoed of Marschgoed ge-

noemd. Op dit goed lag een zogenaamde *Marialeen*. Dit was geen echt leengoed, want een horige kon dit leengoed bezitten als eigenaar. Het woord Mersche betekent moeras of broekgrond. De boerderij werd in de tijd dat Wouter den Gruter als pachter de Oenerhof bewoonde, door diens halfbroer van moederszijde Gerrit van Gerner bewoond. Een en ander blijkt uit een beschrijving van het proosdijgoed Ten Mersche. De naam Van Gerner komt ook voor bij de Sint-Jorisvicarie te Oene. Hierover later meer.

De geschiedenis van de Oenerhof en de verdere bezittingen houdt omstreeks 1660 op. Over lotgevallen met Spanjaarden wordt verder niets vermeld. Op 17 oktober 1662 verkoopt het kapittel alle tot de hof behorende goederen en landerijen aan Willem van Heuckelum en Henrick Claassen Brouwer. Toen er na zes jaar nog steeds geen betaling plaats had gevonden, werd de koop ongedaan gemaakt. Een deel der bezittingen werd in 1701 verkocht aan Henrick Coertzen en op Sint-Peter (22 februari)

van dat jaar door hem aanvaard. Wat er van de Oenerhof nog overbleef, behield het kapittel tot 1811; in dat jaar werden de bezittingen van de kapittelen bij keizerlijk besluit (Napoleon) bij de Landsdomeinen getrokken.

De lokatie waar de Oenerhof gestaan heeft, is bijna zeker de plek waar tegenwoordig de Muggenberg staat, op de Deventerweg 8. De heer H. Bultman uit Epe weet vanuit zijn voorgeslacht uit overlevering te vertellen dat op deze locatie een soort kasteelachtige boerderij met twee torentjes erop gestaan heeft. Bedenkend dat het kapittel van Sint-Marie een machtig instituut is geweest, gecombineerd met de mondelinge overlevering van de heer Bultman, bevestigt dit de conclusie dat het hier ging om de Hof van Oene.

STRATEN IN VAASSEN

Freek Bomhof

Max de Leuwstraat

Max de Leuw is 22 jaar directeur van de N.V. Industrie geweest. Hij is geboren op 8 maart 1879 en overleed op 12 november 1926. Zijn moeder was Henriëtte Charlotte Kersten. Zij leefde van 17 april 1853 tot 18 oktober 1944 en was gehuwd met F. de Leuw. Toen zijn vader al vrij jong was overleden, huwde zijn moeder voor de tweede keer, en wel met Jacobus van Lohuizen, zoon van

Teunis van Lohuizen, de oprichter van de Industrie.

Jacobus was op 5 november 1854 in Vaassen geboren; in 1880 kwam hij in de fabriek van zijn vader werken. Later volgde hij zijn vader op als directeur van de N.V. Industrie. Zijn stiefzoon Max groeide op in Vaassen, volgde diverse schoolopleidingen in de techniek in Duitsland, Frank-

Hulde der ijzergieterij – bij het huwelijk van M.C.H. de Leuw en C.S. Stolp

rijk, Engeland en zelfs Amerika. De daarbij opgedane kennis kwam hem later goed van pas, toen hij in Vaassen kwam werken als mededirecteur.

Jacobus van Lohuizen kwam vrij plotseling te overlijden op 17 augustus 1904. Door de Raad van Commissarissen van de vennootschap werd als opvolgende directeur benoemd zijn stiefzoon M.C.H. de Leuw. Deze trouwde in 1904 met C.S. Stolp (geboren 9 februari 1880, overleden 20 februari 1952). Op de foto van de versierde gieterij ter gelegenheid van zijn huwelijk zien we allerlei gieterijproducten, zoals kerkramen, tuinbankpoten en dakramen. Hij ging wonen in de villa genaamd het Heuveltje (thans Veenweg 4 in Vaassen). Drie jaar later liet hij de villa De Kerckekamp bouwen. Het huis is nu als aula bekend, aan de Dorpsstraat 93.

Na de start van ijzergieterij Vulcanus in 1921 werd de villa door dit bedrijf opgekocht. De nieuwe ijzergieterij veroorzaakte te veel overlast voor bewoners van naastgelegen huizen, zodat men noodgedwongen enkele woningen opkocht. Daarvan waren De Kerckekamp en de voormalige pastorie aan de Veenweg de be-

kendste.

Max de Leuw ging in Apeldoorn wonen. Onder zijn leiding groeide de fabriek verder

uit. Hij was een geweldig zakenman. Het personeel noemde hem 'Meneer Max'. Hij was streng, maar rechtvaardig. Ook was hij nog elf jaar raadslid in de gemeenteraad.

In 1909 stelde hij een reglement op voor werklieden. Dat was in die tijd zeer uniek en vooruitstrevend. Een aantal regels vermelden we bij deze:

- een werkdag duurde van 6.00 uur tot 17.30 uur en een werkweek bedroeg 60 uur;
- praten kan als werkverzuim worden opgevat en beboet;
- roken is toegestaan, als er niet te veel tijd mee wordt verbeuzeld;
- het in de fabriek gebruiken van sterke drank behoeft de toestemming van de directeur;
- het ziekengeld bedraagt 75% van het loon gedurende ten hoogste drie achtereenvolgende maanden. Toen bestond er nog geen ziektewet!

Dit ondersteuningsfonds was door de fabriek in 1897 opgericht. In 1920 werd de fabriek opnieuw aanmerkelijk uitgebreid. De vraag naar staniol op rollen groeide enorm, terwijl ook de vraag naar gewalst aluminium groeide. Dit laatste vindt dezelfde toepassing als staniol, maar is per verkochte meter veel goedkoper. Die vraag werd zo sterk dat men in 1924 startte met het walsen van aluminiumfolie. Een wijs besluit van De Leuw. Sindsdien heeft het gewalst aluminium het gewonnen van het staniol. Staniol wordt alleen nog maar als soldeermateriaal toegepast. Het bladaluminium is nog steeds de basis van de fabriek.

Op het laatst liep De Leuws gezondheid snel achteruit wegens een ernstige ziekte. Zijn begrafenis vond plaats vanuit de fabriek. De kist met het stoffelijk overschot werd op het kerkhof aan de Apeldoornseweg door de oudere werknemers gedragen. Het voltallige personeel liep mee in de begrafenisstoet om hun geliefde baas de laatste eer te bewijzen.

Doordat de Max de Leuwstraat naar hem is vernoemd, is zijn naam niet in de vergetelheid geraakt.

De Kerckekamp

ZELDZAME PRENTEN PALEIS HET LOO GEBUNDELD

Paleis Het Loo heeft meegewerkt aan de uitgave van een boek waarin 13 oude prenten met gezichten van het paleis en de tuinen zijn gebundeld, onder de titel *'t Konings Loo*.

De bijzondere serie prenten werd omstreeks 1695 vervaardigd door de bekende etser Romeyn de Hooghe (1645-1708) als propaganda voor koning-stadhouder Willem III. De afbeeldingen geven een indruk van het paleis en de omringende tuinen in al hun details. Op een plattegrond wordt aangeduid vanuit welk

gezichtspunt de prenten destijds zijn gemaakt.

Het gebonden boekwerk met imitatieperkamanten band maakt deel uit van een reeks uitgaven van prenten van bekende buitenplaatsen en tuinen in Nederland van rond 1700. Achter in het boek is als bijlage een prachtige vogelvlucht van Het Loo door Romeyn de Hooghe bijgesloten.

Dr. J.R. ter Molen, directeur van Paleis Het Loo, schreef een inleiding en toelichtingen bij de afbeeldingen. Uitgeverij Canaletto in Alphen aan de Rijn heeft de uitgave verzorgd, in samenwerking met de Stichting 't Konings Loo en de Stichting Nederlandse Buitenplaatsen en Historische Landschappen.

Het boek *'t Konings Loo* is verkrijgbaar in de museumwinkel van Paleis Het Loo voor € 16,75 (gebonden, 90 pagina's, 34 afbeeldingen).

BOEK OVER DE VAASSENSE STAKING EN HET OORLOGSMONUMENT

Wim van 't Einde

Elk jaar herdenkt Vaassen tijdens haar stille tocht de gevallenen bij het monument naast De Industrie; er worden bloemen gelegd en de tocht gaat door naar de oude begraafplaats aan de Apeldoornseweg, waar vervolgens de omgekomen bemanningen van neergestorte geallieerde vliegtuigen worden herdacht.

Maar wie zijn de mensen die op het monument worden genoemd en waarom staan zij daarop vermeld?

René Taselaar heeft er een boek aan gewijd dat op 17 april jl. (de Vaassense bevrijdingsdag) uitkwam.

Maar er is nog een tweede gebeurtenis die hier nauw mee

samenhangt: de staking van 30 april tot 4 mei 1943 op de Vulcanus en de Industrie. Deze stakingen volgden op die van een dag eerder in Twente. De stakingen waren een protest tegen het plan van de bezetter om de Nederlandse oud-militairen (opnieuw) in krijgsgevangenschap te laten gaan. Daarmee werden twee doelen gediend: ten eerste om

groeidend verzet in de toekomst te voorkomen, en ten tweede zou de Duitse oorlogsindustrie weer een groot aantal arbeidskrachten rijker zijn.

De bezetter reageerde echter snel op de stakingen door het politiestandrecht af te

kondigen. Daarmee konden excessen sneller worden aangepakt en de verantwoordelijken snel worden berecht.

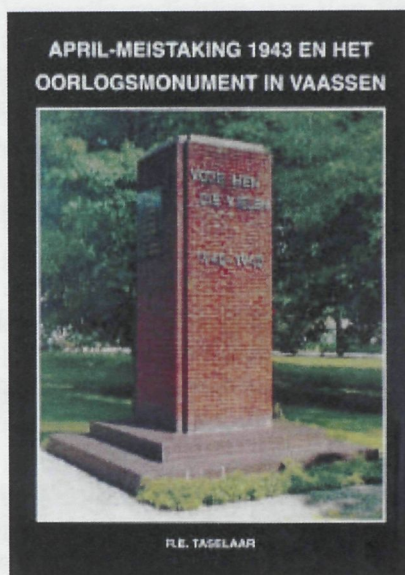
In Vaassen betekende dit dat een twintigtal mensen in de nacht van zondag op maandag werden opgepakt en als gijzelaars werden afgevoerd. De staking werd er echter niet direct door gebroken. Onder bedreiging werden nu ook de medewerkers van beide fabrieken gegijzeld en bedreigd. Uiteindelijk werden twee medewerkers van de Vulcanus, J. Meijer en H. van Mossel, tot tuchthuisstraf veroordeeld. Drie medewerkers van de Industrie, H. Eilander, H. Proper en H.J. van Werven, werden echter tot de doodstraf veroordeeld. De straf werd op 4 mei in de bossen bij Arnhem met de kogel voltrokken.

De andere namen op het monument zijn van werknemers van de Industrie die om andere redenen tijdens de oorlog omkwamen. E. Brouwer overleed in kamp Vught, terwijl G.W. Meijer twee weken na terugkomst uit dit kamp in Vaassen overleed.

J. de Graaf werd in Heerde van achteren door het hoofd geschoten, nadat hij door een Nederlandssprekende man in Duits

uniform werd meegenomen.

J. Vos en G.H. Westhoff werkten bij de Industrie op kantoor. Beiden probeerden de *Arbeitseinsatz* te ontlopen, maar werden opgepakt en naar Duitse concentratiekampen gestuurd. Vos overleed in Neuengamme en Westhoff in Bergen-Belsen.

Het boek *April-meistaking 1943 en het oorlogsmonument in Vaassen* is voor € 9,95 verkrijgbaar bij de Bruna-vestigingen in Epe, Heerde en Vaassen.

UIT HET LEVEN VAN TEUNIS VAN LOHUIZEN (4): Op de zangberg

Willy Smit-Buit

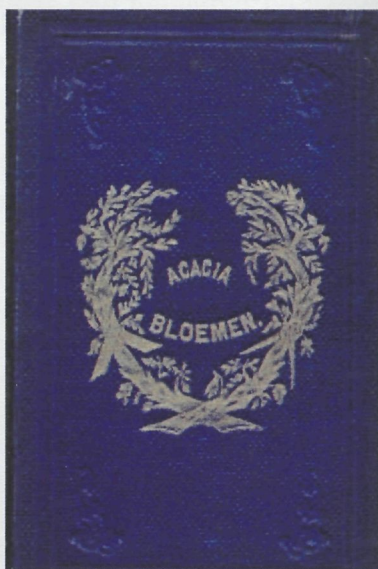
Dit artikel is het vierde uit een serie over Teunis van Lohuizen, een markante Vaassense industrieel uit de negentiende eeuw. Het bevat een korte analyse van drie van zijn gedichten.

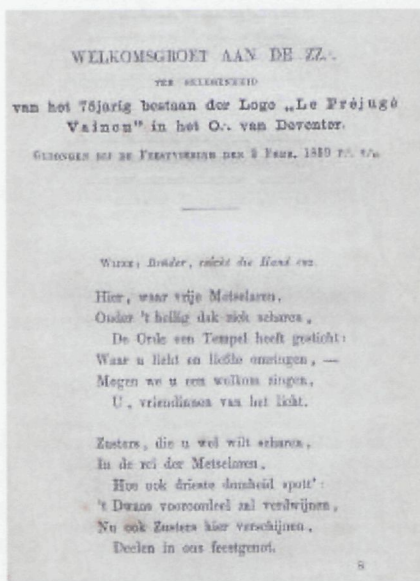
In de negentiende eeuw hield menig welgesteld persoon zich bezig met de dichtkunst. Zo ook Teunis van Lohuizen. Een aantal gedichten verscheen in tijdschriften en almanakken of was bedoeld als bijdrage aan een vergadering van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.

In 1860 bracht hij een bundel gelegenheidsgedichten op de markt naar aanleiding van het 75-jarig bestaan van de Deventer vrijmetselaarsloge *Le Préjugé Vaincu* (= het vooroordeel overwonnen). Dit lustrum op 9 februari 1859 werd opgeluisterd door de aanwezigheid van vrouwen. Ze werden verwelkomd met een lied van Van Lohuizen.

Zijn bundel, getiteld *Acacia Bloemen voor de zusters van alle Vrijmetselaren*, had een driedelig doel: de dichter wilde uitdrukking geven aan zijn waardering

voor de vrouwen door ze een symbolisch boeket aan te bieden. De opbrengst van de bundel was bestemd voor het pas opgerichte vrijmetselaarsfonds voor weduwen en wezen. Ook moest het boekje een bijdrage leveren aan het uitroeien van de vooroorde-

len ten aanzien van de vrijmetselarij.

De acaciabloemen zijn een bekend vrijmetselaarssymbool voor de overwinning van het leven op de dood. Dit motief wordt niet uitgediept, zelfs niet in het gedicht *Een bloemruiker*. Veelal laten de Acacia-gedichten zich onder de volgende noemer brengen: de vrouwen worden opgehemeld, maar tegelijkertijd op hun plaats gehouden.

Toen Van Lohuizen een jaar of zestig was, heeft hij zijn verspreide gedichten verzameld onder de veelzeggende titel *Olde Kennissen*. De inhoud is gevarieerd. Het gaat om situaties uit het dagelijkse

leven, waaraan niet zelden een moraal gekoppeld wordt. Telkens terugkerende thema's zijn: de verhouding tussen man en vrouw, de tegenstelling tussen schijn en werkelijkheid en de onstuitbare komst van de moderne tijd. Vaak gaat het om bewerkingen van gedichten uit de Duitse Romantiek.

Voor alle gedichten van Van Lohuizen geldt dat ze op eindrijm gesteld zijn en metrisch zijn. Het rijmschema is wisselend. Meestal is het metrum eenvoudig opgaand of neergaand, dus een klemtoon met minder nadruk, gevolgd door een klemtoon met meer nadruk of andersom. Zelden speelt Van Lohuizen met beeldspraak of woordbetekenis. Een diepere symbolische laag treft men in zijn gedichten niet aan. Door het analyseren van drie van zijn gedichten wil ik het dichterschap van Van Lohuizen voor het voetlicht brengen. Een structurele analyse van zijn werk valt buiten het bestek van dit artikel.

Het eerste gedicht *Anders* is uit *Olde Kennissen* genomen, het tweede *Metselaars Pligten* uit *Acacia Bloemen* en het derde *Scheper Herm* weer uit *Olde Kennissen*. Deze samenspraak staat ook in

1100 jaar Vaassen (red. P. Terwel). Eerst komt een korte introductie van het gedicht, daarna volgt het gedicht zelf, met als afronding een verkenning van aspecten van de tekst.

Het volgende sonnetachtige gedicht heeft Teunis van Lohuizen gemaakt ter nagedachtenis aan zijn jonggestorven kleinkinderen, kinderen van zijn oudste zoon Johann Peter en Emma Albertine Kersten. Dit paar was op 17 augustus 1880 getrouwd in Düsseldorf, de woonplaats van de bruid. In Vaassen werd het echtpaar een week later ingehaald met een fakkeloptocht.

Kort na elkaar werden twee kinderen geboren. Theo werd vijf maanden oud; Frieda maar een week. Omdat Theo langer geleefd heeft, is hij in het gedicht prominenter aanwezig dan Frieda. Waarom Van Lohuizen de datum boven zijn gedicht zette, is niet duidelijk. In elk geval is er geen relatie met de geboorte- of sterfdatum van zijn kleinkinderen.

Anders: 9 mei 1883

*Anders had die lieve jongen
Dartel om ons heen gesprongen
Vrolijk riep het knaapje ons toe
moe en pa; opa – omoe!*

*Anders lag die groote kamer
Vol met speelgoed, klok en hamer,
Pop en paard en – daarbij dan,
Theo, - Frieda -- aardig span.*

*Nu – nu droeve sombre tochten,
Naar hun groeve – een krans gevlochten,
neergelegd met loome hand,
En – gestaard op 't mulle zand...*

*Op de toekomst 't oog geslagen,
Dat geeft kracht om veel te dragen.*

De inhoud is glashelder. Van Lohuizen stelt zich voor hoe zijn kleinkinderen samen gespeeld zouden hebben in een grote, rommelige kamer met hun ouders en grootouders als getuige. Hoe anders is de werkelijkheid: Theo en Frieda zijn dood en begraven. De familie rest niet meer dan de gang naar het kerkhof. Toch blijft Van Lohuizen niet hangen in het verdriet, maar richt hij zijn blik op de toekomst. Wellicht zal hij in het gezin van zijn zoon toch nog kinderen zien opgroeien, waardoor de pijn van dit verlies verzacht wordt.

Het gedicht is aards, zonder beeldspraak of symboliek. Teunis zoekt geen steun bij een hogere macht, evenmin troost hij zich met de gedachte aan een hemel.

Van Lohuizen maakt gebruik van gepaard eindrijm én klinkerrijm.

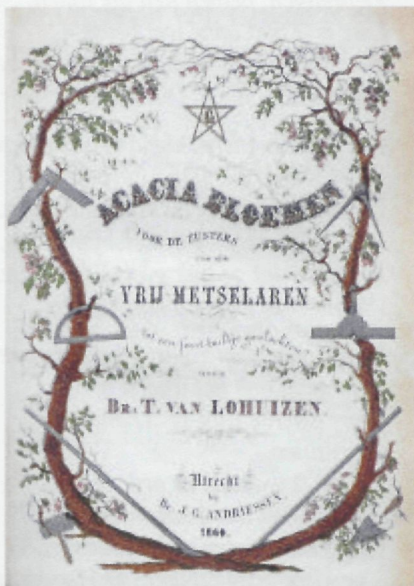
Daardoor is dit gedicht suggestief van klank, met name in de derde strofe, waar de donkere 'o' en 'oe' in samenhang met de woordbetekenis het verdriet van de familie accentueert.

Bij de vierregelige strofen valt het einde van de eerste regel niet samen met het einde van de zin. De klank blijft enigszins zweven, de eentonigheid die op de loer ligt, wordt afgewend.

Het dalende metrum is het hele gedicht door consequent volgehouden, behalve bij de wending, die benadrukt wordt door de herhaling van het woord 'nu'. Daar plaatst Van Lohuizen heel effectief drie beklemtoonde lettergrepen achter elkaar om het contrast aan te geven tussen wat is en wat had kunnen zijn.

Waarom is het gedicht geslaagd? Het gedicht voor Theo en Frieda is ontroerend in zijn eenvoud: de inhoud wordt door vorm en klank ondersteund.

In zijn gedicht 'Metselaars Pligten' richt Van Lohuizen als een middeleeuwse troubadour het woord tot de vrouwen van de vrijmetselaars. Als de vrouwen willen weten waarvoor de vrijmetselarij staat, moeten ze bij hem zijn.

Chromolitho uit *Acacia Bloemen* met bekende vrijmetselaarssymbolen

Metselaars Pligten

*Geliefde zusters! Wilt gij weten,
Wat van de Vrije Metslarij,
Als Godverzakend uitgekreten,
Het doelwit en de strekking zij,
En welken tempel de orde sticht,
Zoo luistert naar dit kort gedicht.*

*Het heil der zusters te verhogen,
Is des Vrijmetselaars eerste plicht;
Dat is ons streven, dat ons pogen,
Daarin geeft de orde ons onderrigt;
Daarom zijn er geen Vrouwen bij,
Zij hoorden er slechts vleierij.*

*Voor waarheid en voor deugd te
strijden,
Den dwalenden op 't regte pad*

*Te brengen: helpen hen die lijden,
Dat is 't wat onze wet bevat –
Daarom bij ons geen Vrouwenschaar,
Wij dachten anders slechts aan haar.*

*Het heil der menscheid is ons streven,
En stil, door niemand opgemerkt
Den armen troost en bijstand geven,
Dat is 't wat de Vrijmetslaar werkt.
Daarom dat ge hier geen Zuster ziet
Want dit te zwijgen kon zij niet.*

*Te zwijgen – en zoudt gij dat kunnen?
Hij die bij ons het woord begeert,
Moet wachten tot ze 't hem
vergunnen,*

*Dat is 't wat ons de orde leert; –
Zegt zelf, al werd het u vergund,
Of gij hier wezen wilt of kunt.*

Naar het Hoogduitsch

Van Lohuizen maakte het gedicht naar een Duits voorbeeld. Onbekend is om welke dichter het gaat en in hoeverre hij van het voorbeeld is afgeweken.

Ook dit gedicht bevat geen duistere passages. Het begint plechtstatig: de buitenwereld denkt dat vrijmetselaars van God los zijn, maar in werkelijkheid belichamen ze alle mogelijke deugden. De orde streeft het heil der mensheid na, dat van de vrouwen bovenal. Sommige vrouwen vragen zich af, waarom ze zo angstvallig geweerd worden. Bij wijze van antwoord tovert Van Lohuizen twee gelegenheidsargumenten uit de hoge hoed: de vrouwen leiden

de mannen teveel af van hun gewichtige taken en die klets-kousen praten altijd voor hun beurt. Blijkbaar waren in de Deventer loge Le Préjugé Vaincu nog niet alle vooroordelen overwonnen.

De eerste vier regels van alle vijf strofen rijmen om en om, de laatste twee gepaard. Het metrum van het gedicht is opgaand, maar het einde van de versregel valt op een natuurlijke pauze. Het resultaat is een gezapige regemaat, met als uitzondering: *Den dwalenden op 't regte pad te brengen. (...)*

In de laatste vier strofen hebben een paar regels dezelfde beginwoorden (hier vetgedrukt, zo niet in het origineel). Daar valt het accent op de eerste lettergreep in plaats van op de tweede. Enerzijds doorbreekt deze accentverschuiving de monotonie; anderzijds zijn de parallelle beginwoorden te dwingend van toon voor een luchtige behandeling van het 'vrouwenvraagstuk'. Mag dit gedicht van Van Lohuizen geslaagd heten? Het gedicht is soepel, maar niet pittig. Vorm en inhoud staan los van elkaar.

Een voorbeeld van dichtwerk in het Gelders dialect is 'Scheper Herm', een samenspraak in twee

bedrijven. Scheper Herm is verliefd op Grietje, de enige dochter van de molenaar. Vanwege het standsverschil tussen de gegoede molenaar en de arme schaapherder maakt Herm weinig kans. In het eerste bedrijf is Herm op de heide bezig met het hoeden van de schapen. Zijn praatpaal is Turk, de herdershond.

Scheper Herm

Kom mien scheuppies! 't wod al donker.

*Ak ut streujen heb edaon,
mok nog voeren: 'k wol zo geerne
dan nog is nao 't dorp toe goan.
't Mog is waezen – kunt niet weten –
dat ik Grietien nog is zag.
Mulders Grietien! Deerne, wis ie
dat oew Herm zoo liejen mag! –*

Als Grietje plotseling opduikt, staat Herm te schutten, maar hij belooft Turk dat hij het er een volgende keer beter afbrengt:

*Turkman! Jonge! 't Is werempel,
't is dan ook een hele toer!
En de deerntjes... och, in t'eerste
kiek ze wel een bittien zoer.
Mer a'k noew weer bie eur komme,
Turkman! dan belaoft ik oew
dan zal 't mien met Mulders Grietien,
Vriej wat baeter gaon es noe!*

Aan het eind van het eerste bedrijf vraagt Herm Grietje of ze

hem hebben wil. Grietje is enigszins terughoudend. Herm moet eerst haar vader om toestemming vragen:

*Jao, wat za'k oew daorvan zeggen,
Herm, zoo 'k heure, – kwoad bi'j niet –
Mer – dat dien ie t'overleggen,
An ons huus...*

En dus verzamelt de schaapherder al zijn moed en gaat naar de molenaar om de hand van zijn dochter. Hij krijgt de kous op de kop:

*Ik koom' um oew Grietien – wat dunkt
er oew van?...
Um Grietien! ... gien gekheid, zoo
waor ik hier stao
Un scheper mien dochter! ... wel root
er niet nao.
Hoe kriej 't in oew hersens?
... mien eenigste kiend
Mien dochter...*

Maar de schaapherder heeft een troef achter de hand. Mag Grietje ook geen schaapherder met geld hebben? Van dat spaargeld weet zelfs Grietje niets:

*Mer Herm! heur is an
'k wis niet da'j zoveule hadden,
Daor wis ik niks van.*

Herm en Grietien praten om de beurt in op vader. Ze spiegelen hem een genoeglijke oude dag voor met z'n drieën op de molen:

*Ik male...
Ik spinne... en
Als 't aovond dan wod,
Dan koak ik oew koffie...
Un kluntien der bie'j
Veur vader...
En dan gow noa bedde, wad die.*

Het vergt nog heel wat overredingskracht, eer de molenaar over het standsverschil heen stapt en de wieken in de vreugdestand zet:

*Och vaderman, toe...
Och Griete
O! ik holle zoo veule van oe...
Toe mulder!...
Toe vader...
Kom maak mien niet drao.
O mulder...
O vader...
Noew toe dan mer: Jao!*

De 'scheper' op vrijersvoeten heeft in zijn hond een toegewijde metgezel. Bij Turk kan hij zijn gevoels kwijt. De hoofdpersoon Herm komt dan ook beter uit de verf dan Grietje en haar vader. Handig wekt de dichter sympathie voor de herder op. Herm gebruikt zijn spaargeld niet om Grietje in te palmen, maar zet het alleen strategisch in om haar vader over de streep te trekken. Hier en daar maakt hij seksuele toespelingen, maar uiterst subtiel en niet aanstootgevend voor de 19^e-eeuwse lezers. Grietjes eerste

liefdesverklaring geldt vader, maar de goede verstaander begrijpt dat ze indirect 'ik holle zoveule van oe...' zegt tegen Herm. Vader ontdooit geleidelijk. Zijn dochter Grietien wordt Griete, de vrouw van Herm.

Saaigheid wendt Van Lohuizen vakkundig af. Zoals blijkt uit de eerste fragmenten van Scheper Herm, springt het eindrijm over een rijmvrije regel heen. Een andere ordening komt ook voor en soms is het rijm achterwege gelaten.

Het metrum is overwegend dailend, als in de onderstaande regel:

*Herm, zoo 'k heure, -
kwoad bi'j niet -*

De dichter past ook wel opgaand metrum toe met vier toppen, afgewisseld door een of twee accentloze lettergrepen:

*Hoe kriej't in oew hersens?
... mien eenigste kiend.*

Sommige regels vallen niet samen met het einde van de zin. Er ontstaat een pauze die vloeiend overbrugd moet worden. Ook door de regels afwisselend van lengte te maken bevordert hij de levendigheid. In het volgende fragment zitten beide elementen:

*Mer – dat dien ie t'overleggen,
An ons huus...*

Nergens lopen de zinnen in dit ongekunstelde liefdesverhaal stroef of onnatuurlijk. In harmonie met de inhoud vervullen rijm en metrum hun ondersteunende taak. Van Lohuizen ziet kans voldoende nieuwsgierigheid op te wekken en vast te houden tot de voorspelbare ontknoping.

Teunis van Lohuizen was op zijn best als hij pretentieloze gedichten schreef. *Olde Kennissen* biedt in dit opzicht een scala aan simpele, vaardig geschreven gedichten, al zijn de onderwerpen vaak tijdgebonden. *Acacia Bloemen* kan er minder goed mee door: inhoudelijk hoogdravend en pedant, en saai qua vorm. Zelfspot maakt een enkel gedicht beter verteerbaar, zoals het onderstaande, waarin een 'zuster' een toast uitbrengt op de vrijmetselarij:

(...)
*Gij Heeren van het Metslaars gild,
Die in 't geheim zo bouwt,
Ons bij uw werk niet hebben wilt,
't Is of ge ons niet vertrouwt;
Dat ge ons te huis laat als een slof,
Zijn wij reeds lang gewend;
Maar waarom zingt gij onzen lof,
Is dat nu consequent?*
(...)

*Soms moffelt gij nog in uw zak
Wat voor de kinderen meê,
Amandelen of een stuk gebak,
Een appel een of twee - -
Dat geeft de knaapjes heel wat pret,
En ik... maar 'k ben 't gewend,...
Gij kruipt zoo stil gij kunt te bed,
Is dat nu consequent?
Gij gunt mij zelfs geen glaasje wijn,
Al viert gij nog zo feest:
Maar, ik moet onderdanig zijn,
't Is altijd zo geweest.
Dus, dat ge ons daar niet hebben wilt,
Ben 'k ook al meê te vreên,
En 'k drink, ter eer van 't Metselaars
gild,
Mijn glas dan ook alleen.*

Misschien had de vrouw die in 1860 verblijd werd met *Acacia Bloemen*, verlucht met een fraaie chromolitho, bij nader inzien net zo lief een echte bos bloemen gehad.

Noten:

Lohuizen, T. van, *Olde kennissen*, Brinkgreve, 1886

Lohuizen, T. van, *Acacia Bloemen voor de zusters van alle Vrij-Metselaren*, Utrecht, 1860

LEZERSRUBRIEK

NOGMAALS: BOMBARDEMENT OENE

Ondergetekende las in *Ampt Epe*, nummer 164, over het bombardement op Oene. Ik ben zelf geen Oenenaar, maar het artikel sprak mij wel aan.

Toentertijd werkten wij namelijk een tijd voor de Heide Maatschappij (voedselvoorziening). Die dinsdag zal ik nooit vergeten. We waren met een groep aan het spitten. Er moest weer het e.e.a. gezaaid of gepoot worden. Deze gronden behoren aan Heering van de Jagerskamp. De Oenenaren weten wel waar we het over hebben.

Nu over het bombardement. We waren aan het kijken naar de formatie van zes vliegtuigen; die

kwamen volgens mij vanuit het oosten. We zagen de bommen naar beneden komen. Een ontzettende dreun was dat. We wisten niet dat er zoveel doden waren te betreuren. Dit hoorden wij pas de volgende dag. Evert Sterken werkte toen ook bij onze groep. Ik weet niet meer of hij bij onze groep was, die bewuste dag. Die formatievliegtuigen hadden het veel gemunt op de bruggen. Waren zij de lading bommen niet kwijt, dan werden ze lukraak afgeworpen, dat is ook Oene overkomen.

Zomaar een stukje over het bombardement op Oene.

K. Bonestroo, Vaassen

FOTO IN DE EPER CANON

Graag wil ik u wat meer vertellen over bijgaande foto die in de Canon stond. De foto is gemaakt op het Emsterfeest: twee oudere mensjes die samen lopen te keuvelen.

Die twee vrouwtjes zijn mijn beide opoes: de moeder van mijn vader en de moeder van mijn moeder. Waarschijnlijk liepen ze

te praten over hun beider kinderen: mijn ouders waren namelijk die week in ondertrouw gegaan en zijn op 26 september getrouwd.

Mijn vader was J.L.W. Blok en mijn moeder W. Wijnbergen. Bij de geboorte van mijn moeder is haar eigen moeder overleden. Ze is toen grootgebracht bij een

tante, die ze altijd moeder noemde: vrouw Telgen, op de foto de vrouw met de knipmuts. De andere is vrouw Blok.

Ik ben al heel wat jaren lid van *Ampt Epe*. Jammer genoeg kan ik niet meer op de bijeenkomsten komen, maar ik lees uw blad altijd met veel belangstelling.

Voor al de laatste jaren wordt het weer interessant. Zo'n tien jaar geleden was het een beetje ingeslapen. Dus ga zo door.

Mijn beste wensen, en ik zie met belangstelling het volgende blad tegemoet.

Willy Brummel-Blok, Emst

Emsterfeest 1925, Stationsstraat

OPROEP AMBULANCE DIENST

Voor het uitgeven van een geschiedenisboek over het ziekenvervoer (ambulancevervoer) in deze regio zijn we op zoek naar informatie over het garagebedrijf van L. Rempt te Epe. Volgens de gemeentearchieven heeft dit bedrijf (Garage Veluwe) een ziekenwagen gehad van 1922 tot 19???. Waarschijnlijk heeft deze wagen niet erg lang in Epe gereden (vermoedelijk 3 à 4 jaar).

Wij zijn op zoek naar mensen die nog iets hierover weten of eventueel een foto hebben uit die tijd,

waarop deze wagen staat—vermoedelijk een grote Amerikaanse personenwagen (Ford of Chevrolet) die NIET echt lijkt op een ziekenwagen. Meestal hadden ze in die tijd een donkere kleur.

Na die tijd is er volgens onze gegevens in Epe jarenlang geen ziekenwagen geweest, maar als iemand weet hoe in die tussentijd en in de oorlogsjaren ziekenvervoer geregeld was in deze omgeving, dan is die informatie nog zeer welkom. Dat betreft dus de

periode 1925-1961. We weten dat er in 1961 is begonnen met de Stichting Ambulancedienst Epe. Hierover hebben we wel alle benodigde informatie.

Wel zouden nog foto's van de ambulance's die gereden hebben van 1961 tot 1992 welkom zijn.

De eerste wagen betrof toen een Ford-busje, de tweede een Che-

vrolet Belair en daarna Mercedes-ambulances. Zeker van de Ford en Chevrolet (1961-1969) zijn foto's zeer welkom.

Met vriendelijke groet,
Stephan ten Have, Ambulancedienst RAV IJssel-Vecht, Voltastraat 3a, 8013 PM Zwolle, tel. 06-532 32 947, e-mail: s.tenhave@ravijssselvecht.nl

OPROEP BOSBEDRIJF

Wij ontvingen bijgaande foto van Rob Philipsen, met de volgende uitleg:

Enige jaren geleden is het kantoor van het gemeentelijk bosbedrijf Epe volledig afgebrand. Helaas is er veel historie verloren gegaan. Ik had gelukkig thuis nog een presentatie waarin deze foto is opgenomen. Het is een persoon die in de gemeentebossen van Epe hout sleept met paard. Helaas weet ik niet wie dit is.

De houtsleper werkte in de bossen, in opdracht van mijn voorganger, de heer H.J. Bijsterbosch. De heer Bijsterbosch is

helaas overleden. Jan Paasman adviseerde mij de vraag 'Wie is deze houtsleper?' voor te leggen aan de redactie van *Ampt Epe*.

Maar aangezien de redactie het ook niet weet, leggen wij deze vraag bij onze lezers neer!

HET MEESTERSHUIS OP TONGEREN

Lijda van den Bremen-Jonker

Hier ziet u een, naar mijn idee, vrij zeldzame ansichtkaart van het meestershuis uit het begin van de vorige eeuw, gemaakt zo rond de jaren twintig. Als ik het wel heb, zien we hier op het bankje bij de stoep aan de voordeur Dien Hendriks met een jonger broertje, kinderen van het toenmalige schoolhoofd.

Dien schreef me eens:

'Alle meisjes hadden grijze schorten aan, 'scholken'. En toen mijn Moeder ons, in navolging van de bos-

baas, witte schorten aan wou doen, was mijn Vader daar fel op tegen. Het zou mij een zorg zijn, maar ik vind nu dat hij gelijk had. We speelden verstoppertje in het eikenhak-hout. (met witte schortjes aan?) Wat een heerlijke tijd dat was, weet ik nu pas.'

Een stukje van die heerlijke tijd is door de fotograaf in ieder geval vastgelegd. En wij mogen er na al die jaren van mee genieten.

(Afb.: collectie Lijda van de Bremen-Jonker)

KERK EN KUNST

De geschiedenis van de inrichting van de Grote Kerk te Epe - IIB. Van 1800 tot heden(2)

Jan van Zelle

In december 2007 is de reconstructie van de inrichting van de Grote Kerk in Epe vóór de reformatie beschreven. Daarna kwam de periode 1600-1800 aan de orde. Na 1800 geven zowel gedrukte als geschreven bronnen en tekeningen ons informatie over de veranderingen in het interieur van de kerk.

1922-1928

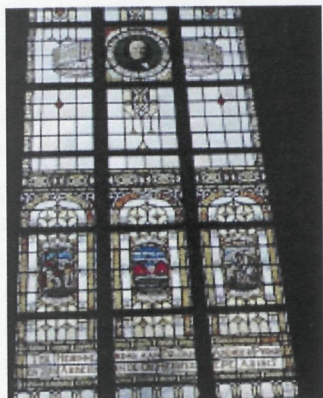
Nadat in 1917 in het koor een gebrandschilderd raam was aangebracht 'als hulde en nagedachtenis' van ds. J.A Prins en als dank voor zijn 'veeljarigen herderlijke arbeid', klonken in 1920 de eerste geluiden om alle ijzeren ramen te vervangen door natuurstenen traceringen met glas-in-loodramen.⁶⁸ Verschillende ervan werden geschonken door Eper families ter gedachtenis aan een familielid. Een bijzonder raam is het gebrandschilderde raam dat werd geschonken door de diaconie ter herinnering aan het feit dat het in 1926 150 jaar was geleden dat Jan Berends Koopman zijn boerderij *Het Erve De Kolk* met landerijen aan de diaconie van de Hervormde Gemeente Epe schonk. Al deze ramen werden vervaardigd door de glazenier Bokhorst te Deven-

ter. De geel-, paars- en groenge-tinte glas-in-loodramen zorgen voor een bijzondere sfeer in de kerk.

1961-1962

'Omkering' van het interieur

In 1961-1962 vond weer een ingrijpende verandering in het interieur plaats. De preekstoel had ongeveer honderd jaar onder het orgel gestaan, maar werd nu weer teruggeplaatst naar het koor, deze keer echter naar de noordzijde op de grens van schip en koor. De doopvont verhuisde van het schip naar het koor en de diaconie schonk een avondmaalstafel die eveneens op het koor kwam te staan.⁶⁹ Op deze wijze werd een liturgisch centrum gecreëerd waarbij de blik van de kerkganger naar het oosten was gericht. Vanaf de derde

Gedenkramen:

Links:

ds. J.A. Prins

Rechts:

Jan Berends Koopman

Foto's:

Rien Snijders

eeuw was dit gebaseerd op bijbels-symbolische gronden: Christus als Licht der Wereld en de Zon der gerechtigheid (Luc. 1:78 en Joh. 8:12) en de verwachting van de wederkomst van Christus uit het oosten (Mat. 27:24 en Openb. 7:2).⁷⁰ De inrichting van de kerk in 1962 zal beïnvloed zijn door de liturgische beweging die in de jaren dertig van de vorige eeuw tot ontwikkeling kwam. Zij streefde naar een juiste verhouding tussen woord en sacrament enerzijds en de preek anderzijds. Voortrekker was G. van der Leeuw.⁷¹ De doopvont die sinds 1938 in het schip bij het koor had gestaan, op de plek waar tot de komst van de heteluchtverwarming een kachel stond, werd in 1962 op de huidige plek op het koor geplaatst.⁷² Omdat de vloer van het koor met 25 cm werd verhoogd, besloot men de schacht

van de doopvont met 15 cm in te korten! En dat anno 1962.⁷³

Bij deze restauratie werden de nissen in de muren van de zijbeuken opgehaakt en werden de wasbekkens (piscines) en ampullennissen (credensnissen) en de wijwaterbakjes terzijde van de vroegere noord- en zuidingang van de kerk weer tevoorschijn gebracht. De bepleisteringen van de gewelven en van de koorsluiting werden verwijderd en de gewelfschilderingen, wijdingskruisen en het fresco gefixeerd. Nu de preekstoel geen belemmering meer vormde, kon een toegang worden gemaakt van torenpoortaal naar het schip van de kerk. Alle banken uit 1866, in schip, koor en zijbeuken, werden gesloopt en door nieuwe, losse banken vervangen.

Tot 1961 was er een deur die vanuit de gerfkamer toegang gaf

tot de zuidbeuk. Deze is in 1961 dichtgemetseld. Ter plaatse werd vanuit de gerfkamer een brandkast ingebouwd. De oude toegang naar het koor die in 1866 werd gesloten, werd in 1961 hersteld. De vloer van het koor werd belegd met oude plavuizen en grafstenen. In het torenportaal werd een deur naar de catechisatiekamer/consistorie gemaakt en de toegang naar het orgel/de 'keuken' werd dichtgemaakt. De dikke torenmuur werd benut voor het maken van een kluis.⁷⁴

1968

In 1968 schonk het r.-k. kerkbestuur van de Martinusparochie een gebrandschilderd raam, voorstellende de H. Martinus van Tours die zijn krijgsmantel deelt

*Glas-in-loodraam koor.
Foto: Rien Snijders*

met een bedelaar, die aan de stadspoort van Amiens is gezeten. Tijdens de bouw van een nieuwe parochiekerk in 1966, waarbij de 'oude' kerk werd gesloopt, had de Grote Kerk gastvrijheid geschonken.⁷⁵ Glazenier is Wim van Woerkom.

Op de geschiedenis van de ramen in de Grote Kerk zal in (een) volgend(e) nummer(s) van *Ampt Epe* uitvoerig worden ingegaan.

1993-1994

In 1993 werd besloten tot restauratie van het orgel. Het orgel werd herbouwd volgens de tekeningen en voorschriften van de bouwer van het oorspronkelijke orgel, Abraham Meere. Het geheel werd uitgevoerd door de orgelbouwers Gebr. Reil te Heerde. Adviseur was Stef Tuinstra uit Groningen. Schildersbedrijf Van Vemde kreeg de opdracht het orgel in de originele kleuren terug te brengen. Door afkrabben van oude verflagen is de oorspronkelijke hoofdkleur, mahonie, opgespoord. De houten pilaren die het orgel ondersteunen, zijn marmer geschilderd.⁷⁶ De donkere kleur van het orgel is een nogal dominante factor in het kerkinterieur.

Nieuwe ontwikkelingen

Bij de restauratie 1961-1962 is duidelijk te bespeuren dat het historisch besef een ontwikkeling heeft doorgemaakt. Aan het begrip monument is meer inhoud gegeven, vergeleken met vroegere opvattingen. Men is er zich meer van bewust dat monument is afgeleid van *monère* = doen herinneren. De zichtbare tekenen van andere geloofsopvattingen en andere vormen van liturgie worden ontsloten en gerespecteerd. De nissen die herinneren aan de eucharistieviering aan het altaar en de wijwaterbakjes zijn weer in het zicht gebracht. De wijdingskruisen mochten weer gezien worden. De oost-westgerichtheid werd weer hersteld. Erkend werd dat kerkgebouw en interieur een ensemble vormen. Zij vormen samen een monument.

Maar uit de geschiedenis van het kerkinterieur blijkt ook de ontwikkeling van de samenhang tussen theologische opvattingen en kerkinrichting.

Wij leven in een snel veranderende samenleving. Welke plaats neemt de kerk daarbij in? Heeft de individualisering, de marginalisering van de godsdienst, de fragmentarisering waarbij de gelovige een selectie maakt uit verschillende tradities, invloed op

de wijze van viering in de kerk? Wordt de kerk van preekkerk meer een ontmoetingskerk? Gaat zij een belangrijker publieke functie vervullen als wandelkerk, zoals dat in vroeger eeuwen het geval was?

Het zijn veel nog onbeantwoorde vragen die mogelijk invloed kunnen hebben op het kerkinterieur van de toekomst.

Noten:

⁶⁸ SANV, Hervormde Gemeente Epe, Kerkvoogdij, Notulen 1916-1939, inv.nr. 39

⁶⁹ Bultman, 14

⁷⁰ Wikipedia

⁷¹ Regnerus Steensma, 'Nieuw liturgisch meubilair in protestantse kerken', *Jaarboek voor liturgieonderzoek*, deel 21, 2005 (Groningen/Tilburg 2005), 234-235

⁷² SANV, Archiefbibliotheek cat.nr. 1108-1109, doopvont

⁷³ SANV, Hervormde gemeente Epe, Kerkgebouw en -inventaris, inv.nr. 217. Verslag Architectenbureau H.A. Pothoven en Ir. Pothoven van de restauratie 1961-1962

⁷⁴ Verslag Architectenbureau H.A. en Ir. G. Pothoven van de restauratie 1961-1962

⁷⁵ H. Bultman, *Enkele gegevens betreffende de Nederlands Hervormde Kerk (Grote Kerk) te Epe*, Epe, juni 1995

⁷⁶ Idem

MARKEN

Wim van 't Einde

Na de algemene ledenvergadering wordt traditiegetrouw een lezing gegeven. Ditmaal vertelde dr. H.B. (Henk) Demoed over de marken of markegenootschappen. In dit artikel wordt in het kort de inhoud van de lezing weergegeven.

Marken zijn nu niet meer zo bekend, de meeste zijn inmiddels opgeheven. Voor onze voorouders was het bijna overal in Drenthe, Overijssel en Gelderland een alledaagse realiteit. Bij de bestudering van de marken krijgen we een beeld van het dagelijkse leven van vroeger op de plattelandsgebieden, het reilen en zeilen in een dorpsgemeenschap.

Ontstaan van marken

De marken ontstonden in de middeleeuwen, eind dertiende, begin veertiende eeuw. Zij werden opgericht ter bescherming van de woeste gronden, de hei, het bos en de slechte weilanden, die noodzakelijk waren voor de bemesting van de bouwlanden. Door bevolkingstoename dreigden deze gronden ontgonnen te worden; de gevestigde boeren sloten zich daarom aan een om die woeste gronden te bewaren.

Er waren wel veel woeste gronden, maar een groot oppervlak was nodig omdat die gronden na het steken van plaggen moesten herstellen. Schapen liepen op die hei, hun mest werd, vermengd met plaggen, op de bouwlanden gebracht.

Wat waren marken?

Marken waren verenigingen van tussen de 20 en 30 gevestigde boeren. Zij worden gewaarden of geërfden genoemd, in bosmarken maalmannen. De markerichter was de voorzitter van de marke. In principe werd hij door de

gewaarden gekozen, vaak was er een erfmarkerichter. Dat betekende dat het markerichterschap aan een bepaalde boerderij verbonden was. Wie die boerderij bezat, werd dus ook automatisch markerichter. De markerichter werd door twee of vier gezworenen geholpen. De schutter voerde de besluiten uit. Wanneer iemand voor een van de functies werd gevraagd, moest men deze aannemen. De beloning voor deze diensten wordt meestal ook in de administratie vermeld.

Naast de gewaarden of geërfdén kennen we ook de keuters of kotters. Zij werden gedoogd omdat zij als arbeider werkten. Zij hadden beperkte gebruiksrechten op de markegronden.

Wat deden de marken?

Allereerst stelden de marken regels op die voor de marke golden. Het boerrecht van Vaassen is hiervan een goed voorbeeld.

Meestal vergaderden de geërfdén één keer per jaar, vaak in de kerk, ook wel op een plaats waar iets gebeurd was wat moest worden besproken. Aanwezigheid op de vergaderingen was verplicht; bij niet verschijnen werden vaak hoge boetes opgelegd, zoals een (half) vat bier.

Uit de opbrengsten van de marke

werden ook kosten betaald voor bijvoorbeeld kerk, school en armenzorg. Ook was zo'n marke verantwoordelijk voor het onderhoud van dijken en sloten. In bijzondere gevallen betaalde de marke zelfs voor de ingekwartierde soldaten.

Neergang van de marken

De marken hebben vele eeuwen bestaan, maar in de Franse tijd werd voor het eerst gedacht aan het opheffen van de marken. In 1809 werd een koninklijk besluit uitgevaardigd, in 1810 gevolgd door een wet. Na 1832 keerde het tij definitief, doordat het kadaster de eigendomsrechten van de grond goed in kaart bracht, waardoor het eigendom ook duidelijker was en de gronden beter konden worden verhandeld. De gouverneurs, de tegenwoordige commissarissen der koningin, namen het initiatief en riepen op om de marken op te heffen. De mensen moesten er echter eerst uit zijn wie welk stuk kreeg; pas daarna legde het Kadaster de eigendomsverhoudingen vast. Tussen 1840 en 1860 worden daardoor veel marken opgeheven. De Veluwse marken hadden niet zulke waardevolle gronden; deze werden dan ook later verdeeld, de laatste onder de Marke-

wet van 1886.

Het historische belang

Van de administratie van de marken zijn er veel bewaard gebleven. Alleen al in het Gelders archief is zo'n 25 meter archiefmateriaal opgeslagen. Deze administratie geeft inzicht in tal van historische gebeurtenissen, zoals overstromingen, stormen en andere rampen. Daarnaast geeft het ook veel informatie over personen die met de marken waren verbonden of er geld van kregen. Voor genealogische onderzoekers kunnen de archieven van de marken dan ook een schat aan informatie bevatten. Helaas zijn ook veel administraties verloren gegaan, doordat ze op een van de boerderijen van de marke werden bewaard.

Welke marken kende onze gemeente?

Van drie marken (of buurschappen) is wat meer archiefmateriaal overgebleven. (De buurschap van) Emst en Westendorp heeft nog een boerrecht 1722 en een lijst van boerrichters van 1731 tot 1761, voorts een folioboek met afrekeningen van de boerrichters over 1771-1853 (Gelders Archief in Arnhem). Het Streekarchief Noord-Veluwe heeft van deze

marke een halve meter archief. Aardig is dat het boerrecht zo'n dertig ondertekeningen van boeren heeft.

In de afrekeningen staan ook de uitgaven: verteringen op de vergaderingen, het maken van een weg, kerkespraak (dat is de afkondiging van een vergadering), een noodschouw bij hoog water, uitgaven voor schoolbanken, het maken van een vonder.

(Buurschap) Dorp Epe, Lohuizen (en Wissel): een aanwinst in het Gelders Archief uit 1917: Resolutieboek 1704-1867, ook hier vele ondertekeningen en vermeldingen van boerrichters.

(De buurschap van) Vaassen: een Boerrecht 1598, in afschrift tweede helft achttiende eeuw. Ook wat stukken van de verdeling van de marke in 1905.

Van de andere marken (Oene, Vemde, Norel en Dijkhuizen, Tongeren, Epe en Lohuizen, Zuuk) lijkt weinig ouds bewaard te zijn. Wellicht is er iets in Huisarchieven te vinden.

Van de bosmaalschappen het Gortelse bos en het Niersense bos zijn daarentegen wel oude stukken bewaard.

REKENING VOOR DE EMSTERHOF

Bij de artikelen gepubliceerd in *Ampt Epe* (februari en april 2008) over De Emsterhof hoort nog als illustratie onderstaande rekening van Peter Grave.

Bekenne ik Peter Grave als Glazemaker
 uit order van den Boer op den
 Emsterhof de Glazen opgenomen te
 hebben op de alder atietste prijs
 van fijne en gemeene ruiten
 te stoppen
 3 fijne ruiten 6 st. t stuk 13 - 10 -
 aan de boven kamers
 15 ruiten 1 st. t stuk 15 - 15 -
 aan loot voor
 aan het keukentje en was huis 2 -
 22 ruiten is 13 - 2 -
 maar daar is bij een glas dat
 nodig is te verloijen kunnen den
 geest ruiten onsch in vast houwen
 beloopt het verloijen 1 - 14 -
 en zijn 6 ruiten daar in stukken 6 -
 4 - 9 -

Bekenne ik Peter Grave als glazemaker
 uit order van den boer op den
 Emsterhof de glazen opgenomen te
 hebben op de alder atietste prijs
 van fijne en gemeene ruiten
 te stoppen.

5 fijne ruiten 6 st. t stuk	f 1 - 10 -
aan de boven kamers	
15 ruiten 1 st. t stuk	f 0 - 15 -
aan loot voor	f 0 - 2 -
aan het keukentje en was huis	
22 ruiten is	f 1 - 2 -
Maar daar is bij een glas dat	
nodig is te verloijen kunnen zoo	
geen ruiten meer in vast houwen	
beloopt het verloijen	f - 14 -
en zijn 6 ruiten daar in stukken	f - 6 -
	f 4 - 9 -

Bron:

Gelders Archief, archieven van de gewestelijke besturen in de Bataafs-Franse tijd in Gelderland, inv.nr. 4784 (stukken betreffende de beslaglegging op goederen van Engels en Spanjaarden i.c. Emsterhof en Piekerensgoed van de Engels Pascoe, Grenfell en Barclai, 1812-1813).

DE KLEDERDRACHT VAN DE NOORDELIJKE VELUWE

Drs. Dianne Hamer

In 1983 heeft Anita Oppedijk een werkstuk geschreven over de klederdracht van de noordelijke Veluwe in het algemeen en die van de Veluwsche en de Cannenburgher boerendansers in het bijzonder. Ook besteedde zij aandacht aan de dansen die door de dansgroepen werden uitgevoerd. In dit artikel wil ik een samenvatting maken van deze interessante informatie.

De klederdracht van dit gebied bestaat uit twee verschillende drachten. Rond 1850 werd er een dracht gedragen die in bepaalde onderdelen veel overeenkomst vertoonde met de huidige kleding van Staphorst en Urk. Dit is de 'oude' dracht. Ook op het Kampereiland werd een soortgelijke dracht gedragen, maar deze werd tussen 1850 en 1900 vervangen door een veel 'rijkere' dracht. Op het Kampereiland woonden nogal wat rijke boerenfamilies die zich deze dracht konden veroorloven. Welvaart toonde men in onder andere kleding en sieraden en zo kwam men tot deze nieuwe dracht: een kornetmuts met mooi kant en een fraai en rijk versierd zwart jak met een zwarte rok. Omstreeks 1900 trokken veel dienstmeisjes van de arme Veluwe naar

de rijke families op het Kampereiland, waar zij deze rijke dracht konden zien. Zij verlangden ernaar zich net zo te kunnen kleden als hun boerin; op deze manier ontstond de nieuwe dracht van de Veluwe. Beide drachten werden op de Veluwe naast elkaar gedragen.

De oude dracht komt nu alleen nog sporadisch voor (of misschien al helemaal niet meer) rondom Hierden. De nieuwe dracht ziet men nog wel in Oldebroek, Doornspijk en Hulshorst.

De oude dracht of de oorijzerdracht

De oude dracht, die ook wel oorijzerdracht genoemd werd, vertoonde weliswaar overeenkomst met de Staphorster dracht, maar ze was duidelijk veel armer: het hele kostuum was minder kleur-

rijk, het oorijzer smaller en de krullen aan het oorijzer waren kleiner, evenals de schoengespen. De muts was in de streek rond Hierden vaak donker, terwijl deze meer naar het noorden vaak uit gebloemde stof werd gemaakt. De muts werd afgezet met een rand van witte *langet* (goedkope mutsenkant) bij gebloemde stof en met zwart *langet* bij zwarte stof. Al het haar diende onder de muts te verdwijnen. Over de muts werd het oorijzer gedragen, waaraan krullen bevestigd waren. Over het oorijzer werd een smal bandje gelegd, dat een onderdeel van de muts was en van achteren werd vastgeknoopt. Kinderen droegen meestal een zwarte 'wollige' muts.

Er werd een zwart 'hemdrolief' gedragen, waarover de kraplap kwam, die zowel zwart, effen, gekleurd als gebloemd kon zijn. Daaroverheen kwam de omslagdoek, die hoog onder de oksels werd weggestopt. Dit alles werd vastgespeld met flinke koperen kopspelden. Alles werd strak over het bovenlijf gedragen, waardoor er van het vrouwelijk model weinig overbleef. Ook het haar, dat onder de muts moest verdwijnen, liet weinig vrouwelijks meer zien. Het was niet helemaal duidelijk waarom dit

moest. Was het zondig of was het mode? Of wilde men de vrouwen onaantrekkelijk maken voor andere gemeenschappen?

Trouwens, in eerdere tijd droeg men onder de gekleurde doek nog een vilten doek, zodat van het figuur helemaal weinig overbleef.

De schort was van donker katoen en hoorde in lange banen geperst te zijn en daarna opgerold. Als de schort dan werd gedragen, vielen de vouwen mooi recht en dat was het bewijs voor een schone schort.

Het schoeisel was daags klompen. Voor het uitgaan droeg men schoenen met gespen, tenminste als men zich die kon veroorloven.

De nieuwe dracht of de cornet-dracht

Deze dracht bestond uit een lijfje met korte of lange mouwen van zwarte *tebé* of een vervangende zwarte stof, versierd met plooi-tjes, knoopjes en opnaaisels.

De *tebé* voor kostuum en zondagse schorten was een zeer fijne, dichtgeweven wollen stof, die zeer kostbaar was. Omdat men per dag maar zo'n vijf meter kon weven, werd het ene weefgetouw na het andere ingezet voor winstgevender productie, ten

nadele van de stof voor de streekdracht.

De basisjapon was eigenlijk een stadse modejapon, die 'boers' was gemaakt door er een kanten kraagje op te zetten en er een gekleurde, ingestreken schort aan toe te voegen. Op dergelijke basismodellen werd veel gevarieerd en de onuitputtelijke voorraad stroken, strikken, plooisels, randjes en kantjes die erop aangebracht werden, getuigen van een gevoel voor sier en schoonheid.

Men had overigens een grote hoeveelheid kleding 'aan het lijf', iets wat we ons nu nauwelijks meer kunnen voorstellen. Over het hemd met korte mouwen, dat vaak van gladde gewezen katoen was, kwam een borstrok van blauwe stof met een sluiting aan de voorzijde. Daarover droegen men de 'lichters', een soort bretels waaraan de zware, baaïen rok werd vastgemaakt.

Tot ongeveer 1920 werd hierover een omslagdoek gedragen, die tot een driehoek was gevouwen, waarvan de tip (tipdoek) achter op de kruising van de lichters werd vastgespeld. De punten aan de voorkant werden onder de rok weggewerkt. Door de week was de tipdoek bont, 's zondags wit. Toen de tipdoek buiten gebruik

raakte, kwam er een kort jakje met mouwtjes voor in de plaats, dat weer door de weeks bont en zondags wit was.

Tot de onderkleding behoorde verder een stel onderrokken: de eerste was van witte katoen, al dan niet voorzien van een strook broderie. Daarover kwam de baaïen rok, die meestal blauw was. Hierover kwam de 'wull'n' rok en dan ten slotte de overrok van *tebé* of vervangende stof. In deze rok zat een split voor de schortenzak, dat het krasgat werd genoemd.

De schort was op zondagen van zwarte, groene of bruine *tebé*, zijde of luster. Door de weeks droegen men schorten van Fries of Brabants bont. Voor het ruwe werk gebruikte men grijze of donkerblauwe katoen. Soms maakte men de schort uit twee

stoffen: een bonte strook aan de bovenkant en verder effen katoen: 'de scholk met een lengsken'. De 'scholk' bedekte viervijfde deel van de rok en werd met lange banden om het middel vastgestrikt. De strik kwam van voren. Aan de werkschorten zat wat lager nog een stel banden, de zogenaamde gatbanden.

De 'hoofdzaak' van de dracht was de hoofdtooi en net zoals het jak en de rok van oorsprong 'modekleding' waren, was dit ook het geval met de cornetmuts die ook wel knipmuts of kneepjesmuts werd genoemd. Deze ontstond al vóór 1800 in Parijs als modieuze muts. De muts, die rondom werd afgezet met stroken kant, bestond oorspronkelijk uit een bol van geborduurd batist. De vorm van de muts maakte in de loop der tijd een ontwikkeling door.

Na 1900 zat de muts vrijwel strak om het hoofd en is nadien niet meer veranderd.

De strook langs de muts, die daarmee aanvankelijk één geheel vormde, werd later bij de sluiting gescheiden en de achterstrook werd van een bredere strook kant gemaakt.

De stoffen voor de bol van de mutsen, de mutsenbollen, waren

afkomstig uit Vlaanderen, gemaakt door kantklosters en borduursters. Later kwamen er ook machinaal gemaakte mutsenbollen op de markt. In Staphorst zijn deze machinaal geborduurde mutsenbollen nog te koop. Ze worden vastgehecht op een vel blauw sitspapier verkocht, zodat het patroon goed te zien is. Hoe groter het bloemmotief is, des te duurder is de bol. Bij de verwerking wordt de grote bloem langs de voorrand een halve bloem (duur) of een muts met een halve bloem (minder duur).

De geborduurde motieven zijn vrijwel altijd verschillend; op de Noord-Veluwe waren de motieven vaak asymmetrisch. De mutsen werden versierd met Zwitsers zijden lint, afhankelijk van de persoonlijke welstand. Niet iedereen kon zich een dergelijk lint veroorloven!

Na de Eerste Wereldoorlog begonnen zich de echte verschillen tussen de streekmutsen af te tekenen; hierbij ging het vooral om de achterstrook. De verschillen in lengte en kleur waren talrijk. De achterstrook kon stijf gesteven en geplooid zijn, maar ook niet of zeer licht gesteven en losvallend. Er werd witte of geblauwde tule en witte of crème

kant gebruikt. De tule kwam vaak blauw van de fabriek en de kant gelig. Veelal werd ernaartoe gewerkt om bij de wasbeurten de muts helderwit te krijgen als teken van helderheid. Er waren echter ook streken waar men dat anders bekeek, als men wilde pronken met een nieuwe muts. De mutsenmaakster kreeg dan de opdracht: 'Ie mut niej 'ewassen!' Ze moest dan kant en strook los-tornen. De tule strook werd met blauwsel gewassen en de kant werd gelig gemaakt.

De knipmuts was een echte pronkmuts die op zon- en feest-dagen gedragen werd. Sommige vrouwen droegen hierover bij het uitgaan ook nog een hoed. Deze hoed was een landelijke variant van de stadse *capote*, een kapot-hoed, rijkelijk versierd met linten en bloemen en met als voornaamste versiering een kroezelig-gekrulde, loom wuivende struis-veer, alles in zacht beige, bruine en soms groene kleuren. De hoed zelf was in de zomer crèmekleurig en in de winter en tijdens de rouw donkergekleurd of zwart.

Door de week werd bij het uitgaan de 'ploomuts' gedragen, die gemaakt werd van Zwitserse broderie. Langs het gezicht zaten

twee voorgeplooide stroken boven elkaar, althans in het gebied rond Epe/Heerde. Elders was er ook sprake van drie stroken.

Boven op het hoofd zat het ovaal, dat soms gemaakt werd van mooiere broderie dan de rest van de muts en dat apart werd ingezet. Langs de rand ervan werd kant genaaid en ook vaak een zogenaamd 'muuz'ntrapje' van gesteven band. De achterstrook was een reep katoen, afgezet met een kantje. Deze strook werd op een zigzagmanier gevouwen en over het midden van de strook vastgenaaid, zodat het geheel niet uit elkaar kon vallen. Door middel van twee bandjes in een schuif (een tunneltje) werd de muts in de nek op maat gebracht. Aanvankelijk werd de ploomuts dichtgemaakt met twee banden met mooie uiteinden, die gestikt werden. Later maakte men de strik apart; deze werd over het bandje geschoven en de muts ging met haak en oog dicht. Dit was veel makkelijker en had als voordeel dat de strik, die snorre heette, apart gewassen kon worden.

Onder zowel de ploomuts als de knipmuts werd een zwart ondermutsje gedragen, omdat de muts dan niet zo vaak gewassen hoefde te worden en de kantpatronen

men mooier uitkwamen op een zwarte ondergrond.

In de rouw werden dezelfde modellen mutsen gedragen, maar het materiaal was dan gladde, witte batist zonder kant of enige andere versiering. Bij het ruwe werk werd een gehaakt mutsje gedragen en 's nachts droeg men een gebreid mutsje van het model cornet.

Sieraden had men voor zover men zich die kon veroorloven. Opvallend zijn de mutsenbellen, een soort oorbellen aan de knipmuts, die bijna altijd druppelvormig met een 'baardje' van kleine kettinkjes waren. Ze waren gemaakt van ragfijn goud met ingelegde bloedkoralen. Een ander sieraad dat veel gedragen werd was het kralensnoer, dat uit meerdere rijen bloedkoralen bestond met een gouden slot. Voor de rouw werden zilveren sieraden en zwarte gitten gebruikt.

De kleding van de mannen heeft nooit een oude en nieuwe dracht gekend, er is ook minder over bekend. Het kostuum was een driedelig zwart pak, gemaakt van een lakenstof. De broek was veelal een klepbroek (broek met presenteerblad). Het vest was rond 1900 hooggesloten, maar ook de

mannen gingen met de mode mee en rond 1920 kreeg het vest een V-sluiting. De opening werd dan opgevuld met een zijden shawl, waarop men soms twee zilveren knopen droeg. Het jasje kwam zowel met een dubbele als een enkele rij knopen (het laatste geldt trouwens ook voor het vest). Dit was vaak van iemands welstand afhankelijk; de prijs werd vroeger trouwens meer bepaald door het (dure) materiaal dan door het kleermakersloon.

Vest en jas werden afgezet met tresband. Als sieraad had de man een gouden of zilveren vestzakhorloge met ketting. De pet was een platte zijden of wollen pet, de zogenaamde 'bodempet'.

De boezeroen (kiel met lange mouwen, overhemd) werd gemaakt van dik geweven katoen in blauw/witte streep in verschillende varianten.

In het Veluws Klederdrachtmuseum aan de Markt 5 in Epe zijn voorbeelden van de streekdracht te zien.

MARKERECHTEN EN OUDE GEBRUIKEN

Een kleine greep uit de geschiedenis van de
buurschap Zuuk

Lijda van den Bremen-Jonker

Datum: 17 april 2008.

Plaats: Zaal Dorpszicht in het mooie oude Oene. Gebeurtenis: De jaarlijkse ledenvergadering van Ampt Epe, met (voor de pauze) de gebruikelijke agendapunten en na de koffie een door dr. H.B. Demoeud te houden dialezing over: *Markegenootschappen in Gelderland, in het bijzonder in de gemeente Epe.*

XXIV. Buurrechten uit het schultambt Epe.

(Aanvulling van Sloet's *Markerechten*, deel I).

Behandelde spreker op deze avond zijn leefwereld elders in Gelderland zeer uitvoerig, die van de gemeente Epe werd mijns inziens geen recht gedaan. Hoewel zelf Sloet's Markerechten aanhalend moest de heer Demoeud het antwoord schuldig blijven op de vraag van een der toehoorders, of in het werk van Sloet misschien ook iets te vinden is over het dorp Oene. Dat is jammer, daar in de *Buurrechten uit het schultambt Epe* wel degelijk aanvullend geschreven wordt over: *De buurschap van het dorp Oene (in een willekeur van 1652)*. En niet alleen van Oene. Ook die van *De buurschappen van*

Vemde en Norel, De buurschap Tongeren, De buurschap van het dorp Epe en Wissel, De buurschap van Zuuk en De buurschap van 't Vaassense Broek worden hierin genoemd. (De rechten onderling verschillen trouwens niet zoveel van elkaar.)

Zelf geboren in Zuuk op nummer D 69, nu Zuukerenkweg 14, leek het me zinvol om in dit blad een stukje te behandelen uit de *Boerbrief van buurschap Zuuk*. Bovendien, daar waar je geboren bent, blijft toch altijd een beetje je thuis.

Wie zich ook maar enigszins verdiept in de geschiedenis van deze buurschap, komt al gauw tot de ontdekking dat er eigenlijk best wel het een en ander bewaard gebleven is. Zo ook bovengenoemde *Boerbrieff*, waarin de *Markerechten* van *De buurschap van Zuuk* zijn vastgelegd. Deze brief is gedateerd op den 9^e Juny 1676. Een ongetwijfeld belangrijke dag voor een ieder die het aanbelangde. Immers, op deze dag kwamen *tsamelyke ingezetenen en erfgenamen* van de buurschap bij elkaar om kennis te nemen van de inhoud van de '*Boerbrieff van 't buurschap Zuuk, waarna den boerrigter ende erfgenamen zig na desen zullen hebben te reguleren.*' Na het voorlezen ervan - want niet iedereen zal deze kunst machtig geweest zijn - werd deze getekend met *onse eygen handen en merkken*.

In een brief als deze werden de bevoegdheden van de boerrichter, alsmede de rechten en plichten der ingezetenen vastgelegd. Een duidelijke vastlegging was noodzakelijk, omdat de buurgronden in die tijd overwegend in gemeenschappelijk gebruik waren.

De boerrichter diende toezicht te houden op de naleving van de

regels van de buurschap. Voorwaarde om dit ambt te bekleden was echter wel dat hij een *geërfde* van de marke was. In dit geval *van ten minsten twee mudden ge-saays of geerfd in 't Eperbroek*.

Naast de boerrichter waren er vier gezworenen. Ook zij dienden onder dit boerregt gehorende ende woonende, te weten twee van den enk en twee van 't broek.

Kyvagie ofte scheldwoorden en malkander te lijf gaan werd beboet op straffe van een halve of een tonne biers. Werd bij deze vechtpartijen ook nog eens de *byl* gezwaaid of het mes getrokken, kwam de 'schoter' in het geweer. (Een kleine aanvulling mijnerzijds; bij dergelijke ongeregelheden moet er - volgens overlevering - ook 'recht' gesproken zijn op de vroegere Brink bij Landman aan de Zuukerweg, een plek die definitief tot het verleden behoort sinds de aanleg van de A50 en de S9.)

Binnen de marke woonachtig had iedere ingezetene het recht *hare schaapen, peerden en beesten te hoeden in den enk als de rogge van 't land is*. Echter niet later dan tot den 1^e May daaraanvolgende. Uitzondering op deze regel waren de *peerden*. Deze mochten nog wel gehoed worden tot de boek-

weyte gesaayt was, maar niet op de scheidvooren tusschen de rogge. De strafmaat bij het niet nakomen van deze voorschriften lag in de orde van vijfftien stuyvers, met de opdracht gehouden te weesen de gedane schade te vergoeden.

Met het verstrijken van de tijd verdwenen niet alleen bovengenoemde Markerechten, ook het patroon in het dagelijks leven veranderde. Leefde men tot eind 1800 nog overwegend gelijk onze voorouders dat gedaan hadden, met het ingaan van de twintigste eeuw veranderde dat meer en meer. Huisvljht was geen luxe, maar een levensnoodzaak. Vrijwel alle arbeid in en om het huis werd met de hand gedaan en ook het landwerk was met recht handwerk. In hoeverre op de Veluwe vroeger vlas verbouwd werd voor de eigen kleding, weet ik niet. Wel wist mijn moeder nog te vertellen dat haar vader dit gewas verbouwde op een verloren stukje grond. Maar toen diende het enkel nog om lijnzaad te winnen voor eventueel lichamelijk ongemak bij mens en dier.

En wat dacht u van het gebruik dat na de 'zoaterdagse beurte' de vloer van de 'heerd' bestrooid werd met fijn wit zand dat eerst

in een 'puntbuultien' gedaan was? Vanuit een kleine opening werd een fraai zandkleed op de vloer aangebracht, dat echter weer even snel verlopen werd. Het zijn flitsen uit een voorbije tijd die opglorieen als vonken onder de as.

Ook in deze buurschap was men vroeger volledig op zichzelf en elkaar aangewezen. De melk werd gekarnd tot boter, die naast eigen gebruik naar de markt gebracht werd voor de verkoop en het brood werd veelal nog zelf gebakken.

Vanaf het vroege voorjaar betrokken veel boerengezinnen het kleine kookhuis naast de woning. Het vee ging naar buiten en man en vrouw werkten gezamenlijk op het land.

Pas bij de winterdag kregen de huismoeders tijd voor spinnen, breien, kousen stoppen en het verstellen van de kleding. Dit laatste veelal tot in het oneindige, want geld was een schaars artikel dat maar spaarzaam uitgegeven werd.

Veel boeren verdienden bij diezelfde winterdag als klompenmaker een paar cent bij.

Wist onze vroegere buurman Johannes Vijge nog te vertellen

12/11/1830
 12/11/1830 X
 1408/15

De ondergetekende
 Lucas Bosch, landbouwer en Eer
 verklaart bij den te verkopen en in volde en nige
 eigendom voortdragende aan Johannes Bosch Wt.
 Com. xon. landbouwer en mede en Eer, dat mede
 ondertekening den acte acceptant.

En stek heeft bij de Dellen aan de Nijvering
 en Eer, handtevest bekend Gemeent Eer en de
 Leden H. Nomen 1812 heeft de opslag den
 groot den herten en fteit en of fteit acten.

Het verkocht wordt bij den overdragende en aan
 nomen met alle daaraan behorende rechten en bij den
 opslagten behorende en alle andere toe bekende als on-
 bekende lasten en lasten, daartoe van onder en eert
 mogende behooren, in zo denigen staat en grootte als de
 teken zich thans bevindt, onder na den aankomst
 van onder, of overmaat, in alle opzichten voortzet
 sullende de koop tot g. kerkte onafgebroken
 voortzet, onder g. kerkte onafgebroken en van
 af heeft alle rijst en andere lasten te voldoen.

Deze koop is gesloten van de een en Dondur
 g. d. den 2 Mei 1916.

Deze koop is gesloten van de een en Dondur
 g. d. den 2 Mei 1916.

L. Bosch ~~J. Bosch~~
 J. Bosch

Gemeent te Aalsdorp recht
 Mei 1916 Bosch, deel 2, folio 16
 10 Mei 1916 4 Een 10 Een 10 Een
 Onver. 10 10 Een 10 Een 10 Een
 10 Een 10 Een 10 Een 10 Een

f220

Koopakte van gronden in de Dellen, 2 mei 1916

dat de Zuukerenk nog woeste grond en hei was, zo herinner ik mij als kind dat langs de schrale bermen op de enk en aan de Spiekerweg 'gewone' hei en dopheide bloeide. En nooit vergeet ik het weggetje achter tante Lei en ome Derk Gerard aan de Zuukerweg en hoe het daar geurde.

Dit zijn natuurlijk gewoon verlate kinderdommen, maar de boeren toen hadden eenvoudigweg de heidegronden nodig voor strooisel in de potstal. Zo kunnen we zien dat mijn grootvader Johannes Bosch in 1916 - van zijn neef Lucas Bosch - nog nog heidegrond koopt aan de Hessenweg in de Dellen. (Hij had deze overigens al vele jaren in gebruik.)

Oude gebruiken zoals dorsen, slachten, aanzeggen en burenhulp bij overlijden zijn inmiddels vrijwel of geheel verleden tijd.

'Gruunmaken' en 'brullefte hollen' zijn gebleven, met de van oudsher bekende 'kroamvisite met krentestoete'.

Wetende dat hier slechts een heel klein stukje van deze buurtgeschiedenis belicht is, sluiten we haar af met een prachtig, bijna vergeten, gebruik: 'het touwscheren'.

Toen Gerrit en ik op onze trouwdag in 1963 vanuit het dorp over de Zuukerenkweg naar huis reden, werden we opgewacht door buurman Johannes Vijge met zijn kleindochter en een buurmeisje. De kindertjes hadden een mooi versierd touw in handen dat over de weg gespannen was. Nu was het in vroeger tijden gebruikelijk dat het bruidspaar 'tol' betaalde. Meestal was dat in de vorm van een borreltje. Met de belofte dat ook wij 'tol' zouden betalen, kregen we het recht van doorgang. De meisjes kregen ieder wat centjes en het touw werd 'geschoren'. Nog zie ik het gezicht van de buurman, hoe hij daar bij de heg stond. Hartstikke gelukkig en een beetje emotioneel dat deze oude, voor één dag herleefde, traditie werd opgepakt en trots op de meisjes die hun werk zo serieus gedaan hadden.

Dank je wel, 'Opa Vijge', voor dit bijzondere moment. Ik ben het nooit vergeten.

Verantwoording:

A.S. de Blecourt, 'Buurrechten uit het Schoutampt Epe', in *Verlagen en Mededelingen van de Vereniging van het Oud-Vaderlands Recht*, zevende deel, No. V.

RIEN POORTVLIET-EXPOSITIE IN HAGEDOORNS PLAATSE

'Te hooi en te gras', de schitterende collectie aquarellen van Rien Poortvliet is de basis van de tentoonstelling die vanaf juni tot en met eind december 2008 in het Veluws Streekmuseum aan de Ledderweg 11 te Epe te zien is.

De tentoonstelling omvat ruim dertig werken, een deel van de collectie uit het boek *Te hooi en te gras*. Het museum heeft die aquarellen uitgezocht die passen binnen de cultuur en het landschap van de Veluwe. De boerderijen en landschappen doen de typisch Veluwse sfeer van vervlogen tijden herleven.

Rien hechtte erg aan het traditionele boerenbedrijf en de sfeer van het platteland. Zelf geboren en getogen in Zeeland binnen een familie werkzaam in de landbouw en veeteelt was hij als kind veel op de boerderij. Zijn liefde voor de natuur en de dieren ontstond in deze periode van zijn leven en loopt als een rode draad door zijn werken.

Rien kon als geen ander de dieren op het boeren erf wegzetten: het paard, de koe, de geit en het schaap. Altijd probeerde hij de

dieren zo natuurgetrouw mogelijk te schilderen zonder de omgeving te vergeten. Dier en omgeving waren één.

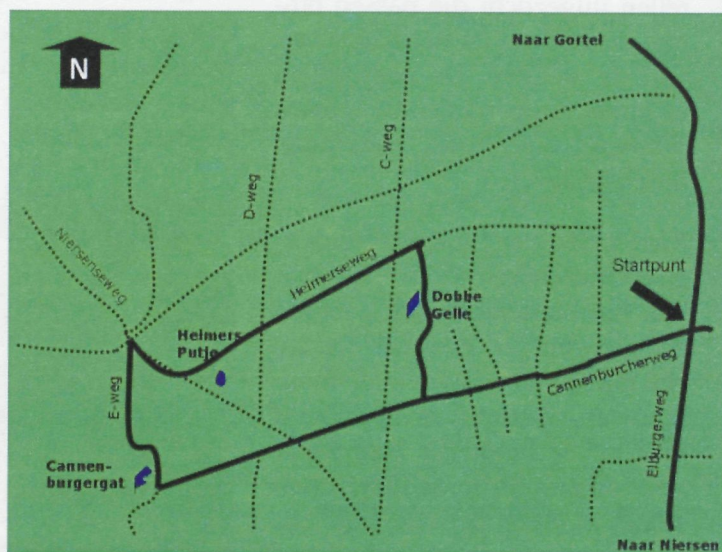
Graag verwelkomen wij u op de tentoonstelling, maar natuurlijk bent u welkom op de gehele Hagedoorns Plaatse.

RONDWANDELING DOOR NIERSEN

Wim van 't Einde

Een mooie wandeling en toch ook historisch interessant, dat kan maar al te goed samengaan. Degenen die met de laatste excursie zijn meegelopen kunnen daar goed over meepraten. In dit nummer een doe-het-zelf rondwandeling langs leemkuilen en grafheuvels. Een mooie gelegenheid om eens een stukje door de Kroondomeinen te wandelen. Deze wandeling duurt ongeveer anderhalf uur. Wanneer u onderweg gaat zitten of even wat rond wilt kijken, dan kost dat uiteraard extra tijd.

De tocht is niet al te moeilijk uitgezet om mogelijk verdwalen te voorkomen. Dat willen we u als trouwe lezer van dit blad niet aandoen. Overigens is het een schematisch kaartje waarop niet

alle paden zijn ingetekend. Het geeft een globaal overzicht van het verloop van de wandeling.

De wandeling start bij het hek op de kruising van de Elburgerweg

en de Cannenburgerweg¹⁾ in Niersen. Deze kruising ligt iets ten noorden van de kruising van de Elburgerweg en de Niersenseweg en is herkenbaar aan een groot hek aan de linkerkant.

Wanneer u door het hek gaat, loopt u op een lange rechte weg, de Cannenburgerweg. Het is een mooie omgeving²⁾ waar veel te zien is. Halverwege dit stuk (bij de C-weg) moet u op een Y-splitsing rechts aanhouden, anders buigt u af naar het zuiden. Daarna loopt u door tot aan de T-splitsing. Op de splitsing ziet u, in het

verlengde van de weg, de eerste leemkuil, het Cannenburgergat³⁾, liggen. Net als de andere gaten kunt u de plek al van verre herkennen. Door het water in de leemkuil groeien er beuken omheen, in tegenstelling tot de eiken, dennen en berken in de rest van het bos.

Tot dusverre was het ongeveer 30 minuten lopen.

Op de T-splitsing waar u nu bent aangekomen slaat u rechtsaf. Het pad loopt met een boog om het Cannenburgergat. U volgt dit

Overzichtsfoto van het Niersense landschap

pad totdat u op de zessprong bent aangekomen. Daar neemt u het pad (de Niersenseweg) die aan uw linkerhand terugloopt.

Vervolgens neemt u het eerste pad naar links (de Heimerseweg). Na ongeveer 100 meter ziet u aan uw rechterhand het Heimers putje⁴⁾ liggen.

U loopt vervolgens rechtdoor en loopt na enige tijd tussen twee lage grafheuvels⁵⁾ door. De linker is te herkennen aan het witte zand.

U neemt daarna het eerste pad rechtsaf. Daar ziet u na enkele bochten de Dobbe Gelle⁶⁾ aan uw rechterhand liggen.

U vervolgt de weg en gaat bij de T-splitsing linksaf. U komt na enige tijd weer bij het punt waar u bent gestart.

Het Cannenburgergat

Voor meer informatie over de leemkuilen kunt u terecht op www.wimvanteinde.nl. Type linksboven de naam van de kuil in het zoekvak in. Op deze site vindt u ook meer informatie over Dr. Eliza Laurillard.

Hieronder via de noten meer informatie:

1. De Cannenburgerweg dankt zijn naam aan de Cannenburch in Vaassen. Wanneer u de weg in de richting van Vaassen zou volgen, komt u ten noordwesten van het Cannenburgerbos uit.

2. Het landschap waar u loopt.

Onderweg loopt u door het bos en zoals u zult merken, ziet u allerlei paden aan uw linker- en rechterzijde. De foto op blz. 55 geeft hiervan een indruk. De grote doorgaande paden fungeren als brandgang, maar zijn eigenlijk ontstaan bij de aanleg van het bos. Dit bos is na 1900 op verzoek van koningin Wilhelmina aangeplant. Daarvóór was het vooral hei. Deze hei werd met grote stoomploegen omgeploegd in percelen van ongeveer 400 bij 400 meter. De omgeploegde percelen werden met bomen aange-

plant door de plaatselijke bevolking, die er een mooie bijverdiensite aan had. De hoofdpaden, die van noord naar zuid lopen, hebben eenvoudige namen als A-weg, B-weg, enzovoort tot en met de E-weg bij het Cannenburgergat. De wegen die van oost naar west lopen, hebben wel namen, zoals hier dus de Cannenburgerweg.

3. Cannenburgergat

Het Cannenburgergat is een leemkuil waar vroeger stenen werden gebakken voor onder andere de Cannenburch. Aan de zuidzijde van de kuil liggen nog een aantal stenen. Tegenwoordig doet de kuil dienst als drinkplaats voor het wild.

Aan de overkant van het Cannenburgergat ziet u een kaal, vlak dal dat doorloopt tot aan de F-weg; dit dal wordt 'De Slenk' genoemd.

4. Heimers putje

De herkomst van deze naam is niet duidelijk. Een aantal mensen denkt dat het een verbastering is van 'Heidens putje', anderen denken dat het een put was van iemand die Heimers heette.

De enige functie die ook deze leemkuil nu nog heeft, is die van drinkplaats voor het wild.

Het afgraven van leem in het Kroondomein is allang verboden. Het leem werd overigens niet alleen voor het bakken van stenen gebruikt, maar waarschijnlijk ook voor het maken van potten en urnen, het verharderen van wegen en het waterdicht maken van de opgelegde beken.

Heimers putje

5. Grafheuvels

Dit zijn twee van de vele grafheuvels in de omgeving. Professor Holwerda en anderen hebben hier onderzoek naar gedaan.

De heuvels stammen uit de tijd van de klokbekercultuur, genoemd naar de bakers die wellicht van leem uit de kuilen zijn gemaakt. De bewoners woonden op de hogere delen van de Veluwe; het is dus niet verwonderlijk dat we deze grafheuvels rond Niersen vinden. Voor meer infor-

matie hierover kunt u terecht aan de Elburgerweg, waar bij een grafheuvel een informatiebord staat. De foto is overigens tegen de looprichting in genomen.

6. Dobbe Gelle

Deze leemkuil wordt, behalve Dobbe Gelle, ook wel Stadhouderskuil genoemd.

De eerste naam heeft vele verklaringen, de tweede verwijst naar koning-stadhouder Willem III. Waarschijnlijk heeft koningin Wilhelmina deze naam aan de kuil gegeven.

Waar het Cannenburgergat misschien de mooiste is, heeft deze leemkuil de meeste historie van de drie. Koningin Wilhelmina kwam hier vaak schilderen; dan werd de hele kuil aangeharkt.

Op 24 juli 1907 werd er zelfs een steen met inscriptie onthuld. De tekst is van de Amsterdamse vrijzinnige predikant Dr. E. Laurillard, die bevriend was met de koningin en haar prins-gemaal. De steen vindt u aan de noordoostkant van de kuil.

De kuil werd vroeger door de bestuurders van de Niersense Marke ook gebruikt als vergaderplaats.

*Grafheuvels
(van de andere kant genomen)*

*Herdenkingssteen
bij de Dobbe Galle*

Stadhouderskuil of Dobbe Galle

EXCURSIE AMPT EPE 31 MEI 2008

Eef Brummel

Op zaterdag 31 mei verzamelden zich bij het Vakantiecentrum De Bosrand aan de Elspeterweg in Vaassen ongeveer 40 belangstellenden voor deelname aan de traditionele voorjaarsexcursie. Deze excursie vond plaats in het westelijk beken- en sprengengebied van Vaassen, onder leiding van Jacques Meijer van de Stichting tot Behoud van de Veluwe Beken en Sprengen.

Vanaf de Bosrand was de monumentale boerderij De Geelmolen, de eerste stopplaats. Deze in 1919 door Mr. Mees gebouwde boerderij staat op de plaats van de voormalige Geelmolens. Hier werd o.a. geel koper vervaardigd, vandaar de naam.

Momenteel is daarvan de waterval – met het hoogste verval van alle Vaassense watervallen – het enige wat nog aan de molenplaats herinnert.

Vandaar voerde de tocht naar de molenplaats van de zgn. Holtermolens in het Hol, verder stroomopwaarts gelegen aan de Geelmolense Beek. Hier is nog goed het opgelegde deel van de beek te zien, waarvan het water het bovenslagrad van de molen in beweging bracht. Een zogenaamd 'fake' rad in de beek maakt dat nog aanschouwelijk.

Via de visvijvers van de forellenkwekerij van de eigenaar van Het Smallert in Emst wandelden we naar het sprengengebied in de Motketel, waarvan het oorspronkelijke deel nog door Maarten Van Rossum is gegraven in verband met de watervoeding voor de molen op de Rollekoot. Hier ook bevindt zich het restant van het meest westelijke watermoolentje van Vaassen, het Clundermoolentje. Deze zogenaamde driebaksmolen is echter in het midden van de 18^e eeuw al weer

afgebroken en heeft dus maar kort bestaan.

Verder ging de tocht naar de volgende molenplaats het Hattum, waar de oorspronkelijke papiermolen, zoals indertijd met veel papiermolens gebeurde, later tot wasserij werd omgebouwd. Van daar volgden we de loop van de Hattumse Beek (in de volksmond ook wel Hartense Beek genoemd) naar de plaats waar deze samenkomt met een beek die in vroeger tijden het Vrouwe Martenswater werd genoemd. Deze naam komt van de weduwe van Marten van Isendoorn van de Cannenburch. De Van Isendoorns hadden destijds (met name in de 18^e eeuw) vrijwel het gehele watermolenarsenaal van Vaassen, alsmede het beheer en onderhoud van beken en sprengegen als voornaamste bron van inkomsten in handen.

Over de Gortelseweg gingen we de Emmalaan in, waar twee gelijkoplopende beken bij elkaar komen. Op deze plek is nog goed het restant van het zogenaamde tussenschot te zien dat destijds diende om het rode rodolmrijke water te scheiden van het heldere beekwater, waar met name de wasserijen veel meer behoefte aan hadden. Het Waterschap gaat deze tussenschotten weer in oude luister herstellen.

Het laatste interessante en unieke onderdeel van de excursie vonden we langs de Gortelseweg, waar de Geelmolensebeek als aquaduct over een andere beek wordt gevoerd.

Hier waren we aan het eind gekomen van een zeer interessante excursie, op buitengewoon deskundige en enthousiaste wijze geleid door Jacques Meijer, zoals ook de voorzitter in zijn dankwoord tot uitdrukking bracht.

INHOUDSOPGAVE

Een terug- en een vooruitblik - <i>Evert de Jonge</i>	1
Mededelingen en agenda	2
Historisch grondgebruik in de gemeente Epe (2) - <i>Peter Stork</i>	3
Oproep voor (oud-)Epenaren	10
Een echte Jabaay - <i>Dianne Hamer</i>	11
Oener kerkgeschiedenis (9), De Hof van Sint-Marie (slot) - <i>Jan de Graaf</i>	12
Straten in Vaassen: Max de Leuwstraat - <i>Freek Bomhof</i>	16
Zeldzame prenten Paleis Het Loo gebundeld (persbericht)	19
Boek over de Vaassense staking en het oorlogsmonument <i>Wim van 't Einde</i>	20
Uit het leven van Teunis van Lohuizen, (4) Op de zangberg <i>Willy Smit-Buit</i>	22
Lezersrubriek (Bombardement Oene. Verhaal bij foto in Eper canon. Oproep ambulancedienst. Oproep bosbedrijf)	30
Het Meestershuis op Tongeren - <i>Lijda van den Bremen-Jonker</i>	33
Kerk en kunst— De geschiedenis van de inrichting van de Grote Kerk te Epe, IIB. Van 1800 tot heden (slot) - <i>Jan van Zellem</i>	34
Marken - <i>Wim van 't Einde</i>	38
Rekening voor de Emsterhof	41
De klederdracht van de noordelijke Veluwe - <i>Dianne Hamer</i>	42
Markerechten en oude gebruiken - <i>Lijda van den Bremen-Jonker</i>	48
Rien Poortvliet-tentoonstelling in Hagedoorns Plaatse	53
Rondwandeling door Niersen - <i>Wim van 't Einde</i>	54
Excursie Ampt Epe 31 mei 2008 - <i>Eef Brummel</i>	59

In dit nummer:

Het tweede deel over historisch grondgebruik in de gemeente Epe, een geactualiseerde studie van Peter Stork.

Jan van Zelleem besluit de serie artikelen over de inrichting van de Grote Kerk in Epe. Jan de Graaf besluit de artikelenreeks over de Hof van Sint-Marie in Oene.

Het vierde deel in een serie artikelen door Willy Smit-Buit over Teunis van Lohuizen: op de zangberg.

Freek Bomhof schrijft over weer een straat in Vaassen, ditmaal de Max de Leuwstraat.

Naar aanleiding van de lezing van de heer Demoed belicht Lijda van den Bremen-Jonker de geschiedenis van de buurschap Zuuk.

In 1983 schreef Anita Oppedijk een werkstuk over de klederdracht van de noordelijke Veluwe. Dianne Hamer maakte er een handzaam artikel van.

Verveelt u zich misschien en wilt u eens heel wat anders doen? Ga dan met Wim van 't Einde een eindje wandelen in Niersen!

Veel lees- en wandelplezier!